

ČAS

Znanstvena revija
»Leonove družbe«

Ljubljana :: 1916

Letnik X.

Zvezek 4.

Tiskala Katoliška tiskarna

Vsebina.

ČLANKI:

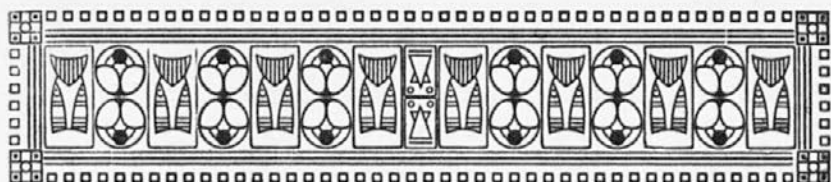
- Dr. Josip Gruden, Janzenizem v našem kulturnem življenju 177
Dr. Josip Mal, Kustos Freyer med slavisti . . . 195
I. S., Karitas v bližnji prihodnosti 211
Dr. Aleš Ušeničnik, Večnostni pomen umetnosti 219

OBZORNIK:

- Kultura: Abstinenca. Dr. A. Murko: Das serbische Geistesleben. (A. U.)
Zgodovina: Capuder dr. Karol, Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17. (Fr. Komatar.)
Jezikoslovje: Breznik dr. A., Slovenska slovnica za srednje šole. (A. U.)
Zapiski: »Razvoj naše lepe umetnosti.« Psalmi. Iz zdravstvene vede. Iz zgodovine Dubrovnika. Ernst Haeckel. »Die slawische Volksseele.«
Glasnik »Leonove družbe«.

Ljubljana, 25. junija 1916.

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. List je ena izmed rednih letnih publikacij »Leonove družbe«. Letnina za »Čas« in druge redne publikacije L. D. znaša 6 K. Pošilja naj se na naslov: »Leonova družba« v Ljubljani. Uprava »Leonove družbe«, Ljubljana, Katoliška bukvarna (stolno župnišče) I. nadstropje (oddelek za učila).

Janzenizem v našem kulturnem življenju.

Dr. Josip Gruden.

Dobro cesarja Jožefa II. in njene reforme pomenjajo nasilen prelom zgodovinskega razvoja v življenju narodov in isti značaj imajo tudi duševne struje, ki so to dobo uvajale in jo spremljale. Zato janzenizem nastopa pri nas s samozavestjo odločnega reformatorja, za katerega vse to, kar je bilo pred njim, nima pomena, in ki hoče šele ustvariti boljše čase. To vodilno načelo janzenistov je treba imeti pred očmi, ako hočemo prav umeti njihovo delovanje.

Najprej se je pojavil ta prelom s preteklostjo v zgodovini našega slovstva.

V drugi polovici 18. stoletja se je začelo pri nas gojiti svetno slovstvo in s tem se je znatno razširil oni tesni krog, ki je izza reformacije oklepал našo literaturo. Prvi poizkusi na novem književnem polju so izšli iz ljubljanskega samostana bosonogih avguštincev, iz »menihovša« p. Marka Pohlina. — Bosonogi avguštinci ob »vel'ki cesti« (sedaj Dunajski cesti) so si znali v začetku 18. stoletja priboriti vodilno vlogo med ljubljanskimi redovniki. Celó jezuiti, ki so imeli velik vpliv kot učitelji in vzgojitelji mladine, so v marsičem za njimi zaostajali. »Kdo more posamič naštetí in dostojno opisati vse lepотиje in umetnine naše cerkve, vse ustanove, pobožnosti in slovesnosti, ki se tamkaj vrše? Kdo bi dovolj označil sijajno češčenje sv. Jožefa od strani plemstva in ljudstva v tej cerkvi? Kdo bi bil v stanu dovolj živo predstaviti razkošnost tukajšnjih devetdnevnic in bratovščin? kdo naval ljudstva skozi celo leto?« S takim navdušenjem opisuje avguštinski kronist pomen svojega samostana za Ljubljano.¹ Ni dvoma, da je ljubljanski barok z vsem svojim zunanjim bliščem in sijajem imel eno izmed svojih glavnih postojank pri ljudstvu priljubljenih »školcijatih« na Dunajski cesti. Ugled, ki so ga

¹ P. Marian: *Austria sacra* V. str. 170. Pisatelj je porabil Pohlinovo kroniko ljubljanskega samostana.

uživali pri višji cerkveni oblasti, se nam kaže v tem, da je škof Petazzi († 1772) imenoval avguštinskega priorja p. Hilarija za svojega dvornega teologa in svetovalca, katerega je imel vedno v svoji bližini. V zadnjih letih Petazzijeve vlade se je p. Hilarij celo stalno preselil v škofijo, da je bil bolehnemu škofu vedno na uslugo. Petazzi sam pa je vsako leto po več tednov preživel pri gostoljubnih avguštincih, kjer je našel v velikem samostanskem vrtu zaželjeni mir in oddih.¹ Iz tega tesnega, prijateljskega razmerja, ki je vladalo med knezoškofijskim ordinariatom in bosimi avguštinci še v prvih letih Herbersteinove vlade, si lahko razlagamo, zakaj so sodelovali tudi pri izdajah »Evangelijev in listov« l. 1772 in 1777 in zakaj so tedanji škofijski odloki splošno pisani v Pohlinovi slovenščini, tako še ljubljanski bogoslužni red iz l. 1783.²

Pri svojem slovstvenem delovanju se je p. Marko držal tradicije, tako glede na jezik kakor tudi glede na vsebino svojih spisov (abecednik, katekizem, molitveniki). Drzen korak je storil le z izdajo »Kranjske gramatike«, za katero ni imel dovolj slovniške izobrazbe in katero je spisal z napačno mislijo, da bode mogel s svojimi pravili obvladati živo ljudsko govorico in vsem prihodnjim književnikom začrtati določeno pot. Znatno se je razširilo Pohlinu obzorje, ko je od l. 1775 do l. 1781 bival v dunajskem dvornem samostanu in postal v tamošnjih učenjaških krogih znana osebnost. Tukaj je prišel pod vpliv bivšega jezuita Mihaela Denisa, čigar pesmi so bile merodajne za naše kranjske »Pisanice« in ki je dal pobudo za sestavo kranjske bibliografije.³ Na Dunaju je začel tudi sloveniti sv. pismo in dovršil prevod prve Mozesove knjige z razlago vred.

¹ Diskalceatska kronika v dež. muzeju.

² Kopitarju je pripovedoval neki avguštinski brat, da je Pohlin sam priredil izdaje evangelijev l. 1772 in l. 1777, vendar je še dvomil, ali bi jih pripisal njemu ali komu izmed njegovih učencev (Grammatik str. 149). Avguštinski izvor teh izdaj pa nam poleg jezika potrjuje tudi priloženi koledar, kjer je sprejetih mnogo svetnikov in svetnic avguštinskega reda in se temu redu pripisujejo celo taki, ki so živeli že davno preje, preden je bil red ustanovljen, n. pr. Sv. Josht Ord. Erem. s. Aug.; sv. Severin Ord. Erem. s. Aug.; sv. Genovefa Ord. Erem. s. Aug. (!) etc. Prav po Pohlinovem načinu!

³ Mihael Denis je bil po l. 1773, ko so zatrli jezuitski red, repetitor v Terezijanišču in knjižničar lepe Garollijeve biblioteke. Isto leto je pričel predavati o bibliografiji in literarni zgodovini. Naslednje leto je izšla knjiga: »Grundriss der Bibliographie und Bücherkunde«. Wien 1774. — Knjižničar dunajskega dvornega samostana p. Ivan Sulzer je pregovoril Pohlina, da je poslovenil »Kmetom za potrebo in pomuzh«. (Zbornik Mat. Slov. VI, str. 7.)

Spomladi l. 1781 je odšel Pohlin kot subprior v Ljubljano in ko je še isto leto oživila akademija operosov, je imel najboljše upe za bodočnost. Toda mož ni vedel, kako temeljito so se razmere izpremenile, odkar je bil l. 1775 Kranjsko zapustil. Njegov prevod sv. pisma je škof Herberstein zavrnil in škofov bogoslužni red iz l. 1783 je redovnikom sploh dopuščal pridige le za domačo družino pri zaprtih durih, prepovedal vse devetdnevne in posebne pobožnosti, celo maše in litanije z blagoslovom. Vladni odloki pa so razpustili vse bratovščine, omejili sprejem novincev in prepovedali pobirati miloščino i. t. d. Vse te odredbe so izpodvezale vsako svobodno gibanje in delovanje že davno prej, preden je l. 1786 izšel vladni ukaz, naj redovna družina samostan zapusti in se razdruži. Dve leti prej je p. Marko zapustil Ljubljano, ker je izprevidel, da mu je v takih razmerah nemogoče delovati. Zadnja leta svojega življenja je preživel na Dunaju in v Maria-brunnu, vedno neumorno delaven in skrbno zasledujoč slovstveni razvoj v domovini. Umrl je l. 1802.

Pohlin je imel že v življenju mnogo nasprotnikov. Pa ne mislimo le onih, ki so stvarno kritikovali njegovo pomanjkljivo slovniško znanje in samolastno ravnanje, kakor Hasl, Gutschmann, Popovič, ampak poudariti je treba, da so že tedaj na presojevanje njegovega literarnega delovanja vplivali cerkvenopolitični boji.¹ Pozneje je hudo zdelal ubogega Marka v svoji slovnični Jernej Kopitar in mu zlasti ni mogel odpustiti, da je zatajil Bohoriča in se izdajal za prvega slovenskega slovničarja. Toda animoznost proti redovnemu literatu in neumestno osebno zbadanje daleč presega pravično stvarno kritiko. Zato jo je že Primic l. 1811 zavrnil pišoč: »Verschriehen ist Markus' Name onehin schon plus quam satis. Seine Zeitgenossen und wir haben uns die Kehlen heiser geschrien, dass Pater Markus ein unberufener Neuerer war. Kopitar hat mir schon ad nauseam vordemonstriert, dass P. Markus ein ‚separ‘ gewesen. Dieses leere Lärm schlagen und schimpfen kann höchstens dazu dienen, einige bessere junge Slo-

¹ Pisec brošure »Glaubensbekenntniss« pravi: Als eben der Autor (Pohlin) eine krainerische Grammatik heraus gab, sagte man: ein Mönch soll uns unsere Sprache lehren? . . . »Novus« (mit seinem akademischen Namen) hat des Mathias Schönberg »Geschäft des Menschen« ins krainerische übersetzt. Die hochgestudierten des Landes verstehen diese Version am allerwenigsten: sie verachten, werfen und schimpfen sie, weil sie dieses Mönchskrainerisch ebensowenig als das alte Mönchslatein vertragen können.« (Vörwetz: Glaubensbekenntniss str. 31. 32.)

venen, die bei Aufmunterung etwas einst noch leisten können, von ihrem edlen Vorhaben abzuschrecken, wenn sie sehen, dass man sich an dem armen Baarfüßermönch... ohne Not die Zähne wetzt.«¹ Ako so jo potem ubrali za Kopitarjem naši janzenisti in napoljanzenisti Jakob Zupan, Ravnikar in Metelko, nam je to dokaz, da je bilo tudi zanje vsaj deloma merodajno nasprotstvo proti redovniku, katerega se tudi Kopitar ni mogel popolnoma otresti. — Po trezni sodbi nihče ne more odrekati Pohlinu dobre volje in navdušenja za slovensko literarno delo. Mnogo uspeha je dosegel s svojimi knjižicami vsaj v tem oziru, »da je spet slovensko branje med ljudi pripravil«. V njegovih in njegovih učencev slovstvenih podjetjih so pa tudi že dane bogate kali, ki so obetale mnogo sadu za prihodnost (»Pisanice«, zbirka narodnih pesmi, zbirka narodnih pregovorov, kranjska bibliografija, kranjska kronika). Ni dvoma, da bi Pohlinova šola po tisti poti, kakor je Vodnika, tudi druge njegove vrstnike privedla do pravilnejšega pojmovanja slovenskega jezika, ker je krepko poudarjala narodni moment in stik z ljudstvom. Vodnik, edini slovenski pesnik v naslednjih petih desetletjih, je učenec Pohlinov in epigon »Pisanic«.

Vsem tem poizkusom in zasnovam so napravile konec Jožefove cerkvene reforme, ki so pri nas spravile na površje janzenizem in uvedle novo dobo kulturnega življenja.

Prvi in glavni slovstvenik nove reformne struje je bil Jurij Japelj. Pričel je svoje slovstveno delo po navodilu škofa Herbersteina s prevodom »Velikega katekizma« in s tem otvoril vrsto katehetičnih knjig, katerih so bila zlasti naslednja desetletja zelo bogata. — Glavno njegovo delo je pa prevod sv. pisma. Po Arnauldovih in Quesnelovih naukih so hoteli naši janzenisti sveto pismo napraviti za splošno ljudsko knjigo, ki naj bi bila podlaga vsemu drugemu nabožnemu slovstvu.² Zato so najprej oskrbeli nov prevod sv. pisma, pri katerem so sodelovali poleg Japlja in Kumerdeja še Traven, Skrinjar, Rihar, Šraj in Wolf. Da pripravijo ljudstvo na novo svetopisemsko duševno hrano, je Jurij Gollmayr poslovenil Mezzangujjev molitvenik: *Exercices de piété, tirés de l'écriture sainte et de pères de l'église*, ki je imel poleg sv. maše, prevedene iz rimskega misala, še za vsak dan v mescu

¹ Jagić: *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und andern Süd und Westslawen* str. 274.

² Prim. moj članek: *K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma* (Carniola 1916, št. 2, str. 93 sl.).

po eno premišljevanje o svetopisemskem tekstu. Gollmayrova »Sveta maša« je postala glavni ljudski molitvenik v dobi »očiščenega krščanstva«. Doživela je 17 izdaj. Od 12. izdaje pa do 16. je vse natise popravil in pomnožil Matej Ravnikar, ki je vanje uvedel svojo lepo slovenščino. — S prevodom sv. pisma sta v zvezi tudi dva druga spisa tedanje dobe. Ljubljanski duhovnik Janez Debevec je pridejal kot uvod k peterim Mozesovim knjigam »Govorjenje od branja s. Pisma«, ki ga je posnel po razpravi Antona Arnaulda: »De la lecture de l'Écriture Sainte«. Ž njim je hotel odpraviti pomisleke in predsodke, ki so jih nekateri duhovniki imeli proti razširjanju prevoda sv. pisma. Škrinjar pa je sestavil svoj spis »Vir in izvirek vseh zveličanskih nauk«, katerega pa je šele mnogo let pozneje (1849) objavil Metelko. V predgovoru pravi med drugim: »Tistim kristjanom, kateri per branji sv. pisma nič ne znajo prav misliti in le nekako dušno suhoto čutijo, s to izlago na pomoč priti, to je ves namen teh bukev.« — Kako je skrb za dober prevod sv. pisma obvladovala naše nabožne pisatelje tedanje dobe, vidimo iz tega, da so kmalu po Japljevem prevodu l. 1811 začeli iznova sloveniti biblijo po hebrejskem in grškem tekstu. Vendar ta prevod ni prekoračil petero Mozesovih knjig, ki so ostale v rokopisu.¹

Že z Gollmayrjevo »Sveto mašo« se je pričela reforma molitvenikov v duhu splošnega krščanstva brez poudarjanja katoliških verskih resnic. Namesto starih in udomačenih molitev v čast Matere božje in svetnikov so uvedli neke sentimentalne, omledne molitve, polne public in neužitnega moralizovanja. Na Nemškem so bile med molitveniki te vrste zlasti na glasu: Zschokkejeve Stunden der Andacht in iluminata Brunnerja: Der aufgeklärte Christ. Naši molitveniki sicer v purizmu niso šli tako daleč kakor nemški, vendar mnogi jasno kažejo pečat svoje dobe, najbolj še Japljeve »Sbrane Molitve« (izdal l. 1786). Kdor jih le površno pregleda, zapazi takoj, da se precej razlikujejo od navadnih katoliških molitvenikov. Tu imamo: Jutrajno molitu (»Vsimogozhni ozhe te nature...») gmajn molitu, sa christiansko popolnomost, na tiga povsod pričeočega, ponižanje pred Svetlostjo božjo, pogrešamo pa najnavadnejših molitev k Materi božji in svetnikom. Vendar je treba reči, da se ljudstvu te mašne knjižice niso priljubile, in Ravnikar je tudi Gollmayrjevo »Sveto mašo«

¹ Več o tem v »Carnioli« l. c.

pomnožil z najnavadnejšimi molitvami, da je dobila bolj katoliško lice.

Pri razširjanju novih molitvenikov je bilo treba trajne agitacije, katere tudi ni primanjkovalo, kakor pričajo sedemnajstere izdaje poslovenjenih Mezzangujevih »Exercices de piété«. Hitreje se je izvršila reforma cerkvenih pesmaric, ker sta cerkvena in svetna oblast kratkomalo ukazali, kaj se sme in mora peti. L. 1783 je škof Herberstein objavil bogoslužni red za Ljubljano pod naslovom: »Ordenga, po kateri se bode pofihmal flushba boshja inu andoht per lublanskimu mejftu inu pred mejiftam derfhala«. Ta bogoslužni red določa, da se smejo sv. maše opravljati le pri glavnem oltarju, vsak dan ena z blagoslovom, med katero bo »ta naprejpifsana pejssem od Sv. Mathe pejta«. ¹ Zaukazano pesem nahajamo v Japljevi zbirki: Zerkovne pesmi, litanije inu molitve per boshji slushbi« (tri izdaje). Prva kitica se glasi tako: »Pred tabo na kolenih — o Bog mi molimo — Jen polni od ognjenih — shela sdihujemo.« Tudi k svojemu molitveniku je dodal Japelj »Perstavik enih krajnskih pejssem, katere so iz več jezikov vkup zložene od tiga zgoraj imenovanega direktorja per Svetimu Petru v Lublani«. Med njimi sta dve mašni pesmi, ki se »po nemšku per soldaški maši pojo«, prevod cerkvenih spevov »Stabat mater« in »Sacris solemniis«, »pejssem od christusoviga terpljenja« in »cerkovna pejssem v adventu«. Menda so bile te pesmi edine, ki so se smele peti pri božji službi. Tudi izven Kranjske so bile tedaj ukazane očiščene pesmarice, ki imajo splošno le malo pesmi, tako mariborska pesmarica (okoli leta 1800), ki je prirejana »Listom in evangelijem« in vsebuje »te naprej pissane pesmi te zerkve«. ²

Neka reforma cerkvenega petja je bila proti koncu 18. stoletja opravičena in celo nujna. Treba je le v roke vzeti loškega organista Filipa Jakoba Repeža »Romarske bukvice« ali njegovo »Romarsku blagu«, ki je bilo »od tiga Vikshiga naprej imenuvaniga duhovniga poglavarja (arhidiakona Kobava op. pis.) na svitlobo in drukat dano« (1775), da spoznamo, kaj se je tedaj pelo po naših cerkvah. Besedilo skrupučano in zverženo po zgledu pesmi, ki jih je improviziral »šmarenski šomašter«, napev pa je

¹ Kapit. arhiv fasc. 126 št. 12.

² Prim. Mantuani: »Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi« str. 17. 18, kjer se pa štajerske »naprej pisane pesmi« pomotno pripisujejo Japlju

Repež vzel kar od znanih svetnih pesmi. Tako čitamo: »Na visho, koker en minuet« — »na visho, koker en star lashki marsh« — »na visho koker ta gmain teh salublenih pesem«. Tudi izmed »Osem inu shestdeset sveteh pesm« Maksa Redeskinija (izd. 1775) jih ni bilo mnogo boljše vrste. Zato pomenja Japljeva pesmarica znaten napredek. Le žal, da se reforma pesmaric ni izvršila v pravem cerkvenem duhu. Janzenistiški puristi so izločili večinoma vse Marijine in svetniške pesmi in prevajali le nemške pesmi, odkoder so povzeli tudi napeve. V tem duhu je šla potem reforma naprej v tretje desetletje 19. veka. Prevrat na boljše pomenjata šele pesmarici Luke Dolinarja in Blaža Potočnika (I. izd. 1827), ki sta z napevi Gregorija Riharja hitro našli pot med ljudstvo in zopet poživili naše cerkveno petje.

Nova doba, ki je hotela preobraziti vse cerkveno življenje, se je morala posluževati za svoje namene predvsem tudi prižnice in oznanjevanja božje besede. Tudi tu je reforma le počasi napredovala, zlasti izpočetka, ko se je še malo duhovnikov pridružilo novi struji. Ena izmed prvih vzornih pridig po »novi metodi« je bil govor Herbersteinovega dvornega kapelana Martina Kuralta ob pričetku adventne devetnevnice v ljubljanski stolnici (Predigt beim Eingange der neuntägigen Adventandacht in der Domkirche zu Laibach 1782). Dali so jo natisniti in razdeliti za zgled, kako je treba oznanovati besedo božjo. V Ljubljani je Herberstein pridige menda hitro reformiral, ker je tiste pridigarje, ki se niso hoteli ukloniti, kaznoval s suspenzijo (kapucin p. Avelin, prof. Amschel), počasneje je šlo na deželi, kjer se starejša duhovščina ni hotela oprijeti »nove metode«. Zato pravi anonimni pisec brošure »Glaubensbekenntniss« l. 1783: »Wer bei uns den Unterschied zwischen Predigern und Predigten wissen will, darf nur eine Predigt auf dem Lande und eine in der Stadt hören. Experto crede Ruperto.«¹ Starejši zborniki cerkvenih govorov, ki so jih duhovniki imeli v svojih knjižnicah, so seveda izgubili svojo vrednost: tako p. Ivan od svetega Križa, p. Rogerij, Bassar, Hasl in Gutschmann. Slučajno je takrat stari pater Marko Pohlin na Dunaju izdal še prevod zbranih pridig priljubljenega jezuitskega govornika Tschupika (I. N. Tschupika Predige na nedele zhes zelu leytu perve buque od P. Marka), ki so bile našim novotarjem zelo neprijetne. Zato je bilo potrebno slovenskim pridigarjem dati v roke

¹ Vörwetz s. c. str. 35.

zbornik »očiščenih pridig«, po katerem bi mogli presoditi, kaj naj pridigujejo. Tudi to nalogo je izvršil Japelj, ko je bil župnik na Ježici. Tu je izdal: »Pridige sa vfe nedele fkusi lejtü, katere je is mnogih jesikov spifsal inu naprej nefscl Juri Japel, fajmajhter inu dehant per S. Kanzjanu na Jeshzi«. Sam pravi, da je večina njegovih pridig prevedenih iz »mnogih jezikov«. Največ jih je povzel iz francoske zbirke M. Reguis: *Voix du pasteur*, deloma tudi po pridigarjih: Girard, Bordoni, ali laških govornikih (Campadelli, Trento). Kot namen svoje zbirke označuje v predgovoru: da bi »mlajšim duhovnikom« olajšal delo pri izdelovanju pridig. »Urgebat vero celsissimus noster archipresul et pro innata sua benignitate tergiversantem me hortabatur, ut juniori clero levamen aliquod in componendis sermonibus praeberem.« Razen Japljeve zbirke imamo še nekaj drugih zbirk iz naslednjih desetletij, ki so več ali manj prikrojene v zmislu tedanjih nazorov, tako Gašperja Švaba: *Pridige sa vfe nedelje in prasnike* (izd. l. 1835) in Janeza Travnca: *Opominjevanje k pokori v svetim letu 1826*. Najmanj se pozna ta vpliv pri p. Paškalu Škerbinzu, ki je izdal svoje nedeljske in prazniške pridige v Ljubljani l. 1814. Poleg cerkvene oblasti je v tedanjih časih tudi vlada duhovnikom določevala, kaj morajo pridigati. Izdanih je bilo mnogo odlokov, kako naj pridigarji poučujejo ljudstvo o cepljenju koz, pokončevanju hroščev, vojaških naborih in drugih za državno korist pomenljivih stvarih.

Središče vse janzenistiške cerkvene discipline je bila uprava zakramenta sv. pokore, kjer so hoteli s starokrščansko strogostjo vpeljati med ljudstvo pravo nraavnost. Navodila so zajemali največ iz Lauberjeve knjižice: *Der strenge Beichtvater*. Kmalu pa je za ljudstvo izšel tudi v slovenščini podoben spis, ki ga je sestavil ljubljanski duhovnik Janez Debevec, z naslovom: *Kratki navuki, regelze inu molitve sa sakrament te pokore* (4 izdaje 1783—1807). Ko je knjižica izšla v tretjem natisu, je nekdo poročal o njej v »*Annalen der österreichischen Litteratur*« (l. 1802 novemberska in decemberska številka) sledeče: »Vsa tri poglavja (navuki, regelze, molitve) so francoskega izvora in torej, kakor se že lahko naprej sklepa, pisana v duhu gospoda iz Port Royala. (Arnaulda. Op. pis.) Slovenski prevajavec jih je posnel z majhnimi izpremembami iz del: *La conversion du pecheur, le directeur des ames, le maximes pour le sacrement de penitence*«. Na pokoro in sv. obhajilo se tudi večjidel nanaša drugo nabožno slovstvo. V Gollmayr-Ravnikarjevi »*Sv. maši*« so zavzemali precej

prostora spokorni psalmi in Skrinjar je izdal l. 1817 molitvenik »Molituv grefhnika per ufakimu sedmerih pfalmov od pokore k Bogu sdihujozhiga. Gašper Švab je objavil kot kaplan l. 1826 »Katoliški nauk od zakramentov svete pokore in presvetiga reš-njiga telesa«. Pozneje, ko je župnikoval v Hotedršici, je spisal precej obširno delo: »Nauk katoliške cerkve od opravičenja greš-nika« (254 str.). V isto vrsto moramo šteti tudi Metelkovo »Srze ali Iposnanje in sboljhanje zhlovehkega ferza«, ki je bil prevod neke francoske knjižice iz l. 1732. Original je bil naslovljen: »Zrcalo tega zadržanja«. — Vsi janzenisti so bili hudi nasprotniki o d p u s t - k o v, ker so bili mnenja, da se z njimi kviri cerkvena disciplina in resnost prave pokore. Zato je že Herberstein vložil na vlado obširno spomenico o kvarljivosti porciunkule (»toties quoties«) in drugi so začeli nastopati iz istega vzroka proti frančiškanskemu križevemu potu, ker je bil obdarovan z mnogimi od-pustki. Po mnenju naših »rigoristov« naj bi bil križev pot pre-mišljevanje Kristusovega trpljenja, kakor nam ga opisuje sveto pismo. Vse one prizore, ki se opirajo na tradicijo, so hoteli iz njega izločiti, tako prizore: Veronika poda Jezusu potni prt, tri-kratni padec Kristusov pod križem, Jezus sreča svojo žalostno mater. Tako so nastali tu in tam po naših cerkvah »janzenistiški križevi poti«, n. pr. pri Sv. Petru v Ljubljani, v Hotederšici, v podružnici sv. Nikolaja na Tabru, v Verneku pri Hotiču, in morda še drugod. Slike predstavljajo druge prizore, kakor smo jih va-jeni opazovati pri današnjem križevem potu: 1. postaja: Jezus krvav pot poti; 2. postaja: Jezusa zgrabijo sovražniki; 3. postaja: Jezusa tožijo pred judovskim velikim duhovnikom itd. — K temu križevemu potu so naši nabožni pisatelji spisali tudi primerna premišljevanja. Menda je najstarejši molitvenik te vrste spisal Anton Klementini z naslovom: Sveti Krishovi pot, to je premishlu-vanje terpljenja Jezusa Kristusa is Ivetiga pilma napravlenu inu vun danu s perpuhhanjem duhovne inu deshelfke gosposke. V Lublani 1806. Za to knjižico, ki je doživela štiri izdaje, je narisal zelo lepe slike umetnik Herrlein. Četrto izdajo je oskrbel šent-peterski župnik Bedenčič. Pozneje (1818) je spisal enak »Križov pot« mladi Metelko.

Če splošno pregledamo nabožno slovstvo, ki je nastalo pod vplivom nove reformne struje, moramo reči, da so naši janzenisti šteli med seboj precej delavnih mož, ki so zelo marljivo spiso-vali ali prevajali molitvenike, katekizme in druge nabožne knjige.

Celo možje, ki so imeli v oskrbi obsežne župnije, so našli časa dovolj, da so spisali precej obsežne knjige. Zgled te vrste nam je že omenjeni Gašper Švab in šentpeterski župnik Ivan Bedenčič v Ljubljani, ki je l. 1828 izdal precej obsežno nemško knjigo: *Göttliche Anstalten zur Beseligung der Menschen und ihre Vollendung durch Jesum* (240 str.). In takih knjig, knjižic in brošuric je bilo precej prišlo na svetlo v obeh jezikih.

Vprašati se moramo zdaj, kako je naše ljudstvo sprejelo reformne poizkuse nove struje?

Splošno se mu ni mogla priljubiti že zaradi prenapete strogosti ne, pa tudi zato, ker je odpravila toliko udomačenih ljudskih običajev, praznikov in pobožnosti. Večkrat omenjeni anonimni pisec pripoveduje, da je škof Herberstein vprašal nekoč ljubljanskega mestnega sodnika: »Kako sodijo ljudje o meni?« Ta pa mu je odkrito povedal: »Nekateri sodijo tako, drugi drugače. Večinoma pa pravijo, da ste že napol lutrovski.«¹ Priimek »lutrovska lasulja« (lutherische Perrücke) je ljudstvo po deželi škofu splošno pridevalo. Zato so tudi njegove novostrujarje navadno imenovali »luterjani, modrijani (Modegelehrten)«. Tu in tam se je zgodilo, da so se ljudje začeli izogibati svojih župnikov in so raje zahajali v redovne cerkve, n. pr. v Loki. S popularnostjo so se naši jansenisti najmanj mogli ponašati. Pač pa so se imeli za elito duhovstva in prezirljivo gledali na vse, kar je bilo pred njimi. Vodnik je sam nekaj časa plaval s to strujo, pa menda sta ga prirojena dobrosrčnost in Zoisov vpliv odvrnila od nje.² Leta 1795 piše Zois Vodniku, naj prosi za župnijo Ihan, ker je le štiri ure od Ljubljane oddaljena, ima lepo lego »und der Umstand günstig, dass der verstorbene Pfarrer der Gemeinde verhasst war, weil er ein strenger Jansenist gewesen ist.«³

Kako težavno stališče so imeli tedaj ljudomili duhovniki med mrkimi rigoristi, posnamemo iz pisma šentrupeškega župnika Bučarja z dne 13. marca 1815, kjer toži svojemu prijatelju, ribniškemu graščaku Rudežu, kako malo pomoči dobiva za službene posle pri svojih kapelanih, in piše sledeče: »Durch trotzige und grobe Verschwendung der Leute versteht sich die neuere Rigoristensekte die schwere Bürde der Seelsorge ganz zu erleichtern und sie auf

¹ Vörwetz l. c.

² Vsled tega mu Kopitar očita brezznačajnost: *Primum franciscanus, dein Jansenista, demum epicureus Helvetianus* (Zbornik Mat. Slov. I. str. 103).

³ Prim. Vodnik-Album. Ljubljana 1659.

die Schultern des sanften Menschenkenners und Freundes zu werfen. Ob das recht sei, wollen die höheren Vorsteher nicht überlegen und scheinen zu wünschen, daß die neuern Seelsorger, wo sie hinkommen, statt die verirrtten Schafe evangelisch liebevoll zu behandeln, nur Feuer und Schwert unter ihre Herden bringen sollen. Aber diess ist nicht der Geist dessen, der uns als Gottmensch die Religion von Himmel gebracht. Wohl muß man sich dem Sittenverderbniss widersetzen, aber mit Klugheit und Sanftmuth, die unserm Vormuster eigen war. — Behalten Sie, Freund, diese Mittheilung für sich.«¹ — Kakor uči ta zgled, so mnogi duhovniki izprevideli, da pretirani rigorizem versko življenje le mori in med ljudstvom ne pospešuje npravnosti, ampak jo le izpodkopa. Vendar so šli z novo reformno strujo, da se izognejo napadom in preganjanju. V bogoslovnem semenišču so namreč gospodovala janzenistiška načela za časa Herbersteina, Brigida, tudi za časa francoske okupacije, tja do konca drugega desetletja 19. veka. Zato piše Čop, ki se izraža o naših janzenistih vedno zelo previdno, l. 1831 Šafařiku: »Diese geläuterten religiösen und moralischen Ansichten, denen seit Bischof Carl Herberstein bei weitem der grössere Theil der krainischen Geistlichkeit huldigte und meistens noch huldiget werden gewöhnlich jansenistische genannt, obwohl uneigentlich, da unsere Geistlichkeit wegen derselben von Rom nicht angefochten wird und sich gegen Rom nicht in einem solchen Verhältniss befindet, wie die eigentlich sogenannten Jansenisten in den Niederlanden.«² Po Čopovem mnenju so bili torej naši janzenisti toliko boljši, da niso zavedli ljudstva v očiten razkol, kakor privrženci »male cerkve« v Utrechtu.

Odločno nasprotni so bili novi struji redovniki, med njimi posebno frančiškani, katerim so se v začetku pridružili mnogi starejši duhovniki, pozneje pa le posamezniki, ki slučajno niso dobili verske vzgoje in duhovske izobrazbe le v graškem ali ljubljanskem semenišču. Zato nahajamo tudi med našimi nabožnimi pisatelji v tedanji dobi može, ki niso pisali v duhu nove struje, ampak po stari tradiciji. Med njimi moramo omeniti v prvi vrsti Mihaela Hofmana. Hofman je bil še učenec jezuitov. — Leta 1755 je postal katehet v Kranju, pozneje pa kanonik

¹ Objavil Prijatelj v »Zborniku Mat. Slov.«, IX. zv., str. 236.

² »Zbornik Mat. Slov.«, I. str. 147.

v Novem mestu in pod proštom Peršičem prefekt tamošnje gimnazije. Peršič pa z njegovim delovanjem ni bil nič zadovoljen, ker je preveč prijateljeval s frančiškani. Ko je bil za časa francoske okupacije novomeški kapitelj odpravljen, se je Hofman potikal po raznih gorenjskih župnijah in slednjič umrl v Ljubljani l. 1826. Hofman je zopet uvedel pri nas ljudske misijone ali duhovne vaje, ki so popolnoma prenehale, odkar so bili zatrli jezuitski red, in sicer jih je imel v letih 1818—1826 v Kranju, v svetem letu 1826 pa pri frančiškanih v Ljubljani. Zapustil je tudi v rokopisu »Eksercicije, to je nauki in premišljevanja od nar imenitniših resnic svete vere«, katere je l. 1839 objavil Janez Cigler z natančnim navodilom, kako je treba prirejati take ljudske misijone. Še za časa svojega bivanja v Novem mestu je začel spisovati »Življenje svetnikov«, za katero je nabiral v frančiškanski knjižnici gradivo. Vendar knjige ni dovršil. Pač pa je nabrano gradivo pozneje porabil Veriti v svojem obsežnem delu »Življenje svetnikov in prestavni godovi« (4 zvezki. Izdal 1828—1844). — Drugi, ki ga moramo sem šteti, je bil p. Paskal Skerbinc, župnik in gvardijan frančiškanskega samostana v Ljubljani. Od njega se nam je ohranila »Pefem od gorzvzdigneina setifhkiga klofitra«, katero je še spesnil ali zapisal v svojih dijaških letih (podpis: Franz Skerbinz von Weixelburg). V Ljubljani je pridigoval zoper »freigeiste, frejvirze in frejvirstvo«. Svoje pridige je izdal leta 1814 in jih poklonil tedanjemu škofu Antonu Kavčiču. O svojem delu pravi v predgovoru: »Meum opus eo minus immune remanebit, cum primum confectum sit ea temporum aetate, quae monachum vel ipso nomine ignorare vult.« Nepojasnjen je še vzrok, zakaj je moral sloveči govornik p. Paskal naenkrat Ljubljano zapustiti.¹ — Najbolj znan pa je izmed slovstvenih delavcev tedanje dobe Friderik Baraga. Kot mlad jurist je spoznal na Dunaju prvi pokret novega katoliškega gibanja, kateremu je bil začetnik redemptorist sv. Klemen Marija Dvořak (Hofbauer). Tega je imel pet let za svojega spovednika in voditelja; hodil je tudi v tisti dijaški krog, ki se je redno zbiral v večernih urah okoli skromnega redovnika, Apostolskega

¹ Wiesthalerjev vir (Zvon 1882, str. 667) poroča, da so mu »freigeisti« po življenju stregli in ga hoteli nekoč ponoči vreči v Ljubljano. Kopitar pa pravi, da je bila vzrok »vita dissolutissima« (Zbornik Slov. Mat. I, str. 153). Vendar so njegove sodbe često janzenistiško pristranske. Prim., kaj pravi o Vodniku.

duha, ki se ga je Baraga ondi navzel, tudi poznejša bogoslovna izobrazba ni mogla zatreti. Kot kapelan v Šmartinu pri Kranju je začel širiti bratovščino presv. Srca Jezusovega in si nakopal razne preiskave. Od tu je bil prestavljen v Metliko, kjer je izdal troje knjig: »Dušna paša«, »Od počeševanja in posnemanja Materie božje« in »Obiskovanje Jezusa Kristusa v presvetim rešnjim telesu«. Toda novim napadom od strani svojih duhovnih bratov se je moral slednjič umakniti — v Ameriko.

Ta slučaj nam dovolj priča, kakšne težave so morali tedaj občutiti vsi tisti, ki so se drznili plavati proti toku. Tudi ne smemo misliti, da je bila afera z Baragom le osamljen slučaj. Napetost med staro in novo strujo ni nikdar popolnoma pojenjala, a tu in tam je nanovo vzplamtela in povzročila grde persekucije. Že nadškof Brigido je moral leta 1802 v svojem pastirskem pismu pomirjevati in prepovedati polemiko in blatenje prednikov. Enako obžaluje Primic l. 1810 v pismu na Jakoba Zupana, da je med Kranjci najti »tako malo strpnosti, prizanesljivosti in prave človekoljubnosti. Man denke nur an die vielen Verfolgungsschichten der Kleriker in unserm Vaterlande. Exempla sunt odiosa.«¹ Pozneje ni bilo nič bolje, kakor nam kaže dogodek s p. Paskalom Škrbincem in Baragom.

Pristašem janzenistiške reformne struje se seveda ni bilo bati ničesar, ker so ti imeli tudi še pod škofom Kavčičem in Gruberjem vso oblast v rokah. Le en zgled te vrste imamo iz časa, ko je njena moč že pojemala. To je znana afera Wolf-Zupan.

O dr. Jakobu Zupanu je spisal že Wiesthaler obširen životopis in pozneje je objavil še Prijatelj mnogo uradnih listin o preiskavah zoper njega.² Pa nikdo se še ni dotaknil načelnega nasprotja, ki tiči v tem sporu. Poleg Zupanovih vsekako skrajno čudaških navad, ki so dale povod mnogim tožbam, in njegovega bolestrnega razpoloženja, ki se je že pojavilo v mladosti, so vendarle slednjič njegovi radikalni janzenistiški nazori bili glavni vzrok, da so ga odstavili od profesure. Dr. Jakob Zupan je bil nečak Jurija Zupana, ki je bil pod Herbersteinom škofijski notar in predsednik revizijske komisije za prevod svetega pisma. Stric ga je dal v šole in gotovo tudi pozneje nanj vplival. Na Dunaju je

¹ Jagić: »Neue Briefe«, str. 275 sl.

² Ljubljanski Zvon, 1885. — Zbornik Mat. Slov., IX. str. 14.

Zupan poslušal racionalista Jahna, kateremu se je zelo priljubil in po svojem povratku v domovino se je takoj pridružil novemu krogu prevajalcev sv. pisma, ki se je osnoval pod stričevim načelstvom. Kopitar mu je z Dunaja večkrat pošiljal janzenistične spise in molitvenike, tako Mezzanguyjeve komentarje k staremu zakonu, iluminata Brunnerja molitvenik: »Der aufgeklärte Christ«, in ga mnogokrat draži z janzenizmom.¹ Kot profesor se je Zupan vedno kazal tako odločnega nasprotnika redovnikom, da so mu njegovi slušatelji dali priimek »Erazem Roterdamski II.« Zato pravi Kovačič v godovnici »Vivat Zupan«:

»Ako mora grenki pelin piti,
Aba! Preoberni mu ga v med
Al' Erazma družga, cenobiti,
Apostelna pusti dolg' živet.«

Najbolj pa je Zupan dal duška svojemu gnevu do jezuitov in redovnikov v godovnici »na svojega tovariša Jožeta Poklukarja, katerega imenuje »shup lade uzhitel'« (profesor pastorale). Zložena je ta godovnica v takem jeziku, da jo je moral Čop za Prešerna šele prevesti v nemščino, da jo je ta razumel, in pripominja: »Vorstehendes ist (wenn du es nicht merken solltest) eine Gratulation zum Namenstage für den Prof. Joseph Poklukar, von wem, brauche ich dir nicht zu sagen.«²

Ko je Zupan zlagal svoje »Puščice«, jih je napravil baš 101, v spomin 101 stavka Paschasija Quesnela, ki jih je obsodil papež Klemen XI. v buli »Unigenitus«, in končuje:

»Pushice nehajo
Prakate dovel
Shtevila sgled majo
Na tebi Kvesnel.«

Dokler je bil Ravnika v Ljubljani, je znal ponosnega in trmastega Zupana tako voditi, da ni prišlo do hujših spopadov. Ko je pa l. 1827 odšel v Trst in je v bogoslovju prišla z Ažbetom in Albrechtom druga struja na površje, so se pričele vedne

¹ Jagić: »Neue Briefe« str. 180 sl. V pismu z dne 10. marca 1810 mu naznanja, da je odposlal 17 Brunnerjevih knjižic, 4 druge molitvenike in 18 »Glückseligkeit«; 18. avgusta 1810 naznanja: »Ihre Messangung deutsch wird der Pinz erst in einigen Monaten vielleicht haben«. Dne 6. avgusta istega leta ga kara: »Wie können Sie Abendii Jansenismo in linguis auch anhangen« ... ter pravi o Debevcu in Zupanu: »Natura et populus se moquent de vos jansenismes« i. t. d.

² Zbornik Mat. Slov. VI. str. 186 sl.

tožbe in preiskave, ki so se vlekly tja do l. 1834. Ako prečitamo končno poročilo v tej zadevi, ki ga je sestavil vladni svetnik Pletz, vidimo, da je šlo za posamezne točke starokrščanske discipline: reformo celibata, vpeljavo cerkvenih zborov, svobodo od tridentinskih določb in škofovске cenzure i. t. d. Iz istega idejnega kroga je izšla tudi njegova slovita pridiga pri Sv. Petru v Ljubljani na praznik sv. Petra in Pavla l. 1832, kjer je primerjal škofe v apostolskih časih s tedanjimi in še posebej hudo napadal Wolfa. Ako pravi obtožni zapisnik dalje, da je Zupan strastno napadal škofovsko cenzuro in zahteval svobodo za bogoslovno znanstvo, spoznamo tudi v tem janzenistiško zahtevo, ki je prav takrat postala zelo pereča, ko je vlada prepustila škofom nadzorstvo bogoslovnih študij (1822.) in cenzuro bogoslovnih spisov (1624). Vrhutega, pravi Pletz, si želi Zupan tiste čase nazaj, oznanjujoč jih kot vrhunec ljubljanske škofije, za katerih odpravo se je sedanjí ljubljanski škof tolikanj trudil.¹ Kateri so bili tisti časi, pa nam dovolj pojasni Zupanova himna na Herbersteina.

Zupanova afera nam je torej zgled odločnega nastopa škofa Wolfa proti »sekti, ki nalik angleškim prezbiterijancem kljubuje postavni cerkveni hierarhiji, kakor tudi državni oblasti«. Koliko pa je pri tem pripisovati Zupanovemu bolešnemu duševnemu razpoloženju, danes ne moremo presoditi.

Končno se nam je še ozreti na svetno slovstvo in določiti, kako je janzenizem vplival na to panogo našega kulturnega življenja.

Janzenizem je bil po svojem izviru cerkvena reformna struja in se je zato omejil na strogo cerkveni delokrog. Jezikoslovje in svetno slovstvo zanj ni prišlo v poštev. Pač pa so se pri nas v tedanji dobi pojavila razna stremljenja, ki so bila v soglasju z namerami »prosvetljenega krščanstva«, tako zadeva ljudskega šolstva. Od Herbersteina dalje so bili vsi naši janzenisti vneti pospeševalci ljudske izobrazbe potom šole in knjige. Mnogi izmed njih so bili odlični šolniki kakor Japelj, Kumerdej, Ravnikar. Večina njihovih književnih izdelkov se tudi nanaša na izobrazbo mladine. Debevec je izdal l. 1791 »Kranjski Plateltof« in »Majhine perpovedovanja« moralizujoče vsebine, Ravnikar: »Abecednik za šole na kmetih«, »Keršanski katoliški navuk«, »Male povesti šole« in »Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi«, Metelko:

¹ Zbornik Mat. Slov. IX. str. 27.

»Abecednik, Deutsch-krainisches Nahmenbüchlein«, »Berilo sa male shole na kmetih«, »Številstvo« in ako hočemo sem šteti tudi Vodnika, ki je za to stroko svojega delovanja dobil pobudo od svojih vrstnikov, se število še znatno pomnoži (Abezeda, Kershanski navuk sa ilirske deshele, Pismenost ali gramatika sa prve shole i. t. d.).

Velike zasluge so si tudi naši janzenisti pridobili za izobrazbo slovenskega jezika. Japelj, Ravnikar, Metelko so nam ustvarili našo prozo in vzbudili med duhovščino zanimanje za slovenščino. Že pod nadškofom Brigidom je v letih 1795—1797 Janez Krstnik Debevec predaval bogoslovcem o slovenski slovnici. V uvodnem predavanju je rekel: »Kolika zapreka načelniku ljudstva v njegovem službovanju, če zaradi neznanja primernih izrazov ne more podučevati podložnikov. Nasproti pa mnogo koristi delovanju ljudskega učitelja ročnost, točnost, razločnost in milina jezika.«¹ Francoske vojne so potem prekinile začeta predavanja. Ko so se politične razmere zopet ujasnile, je Ravnikar s svojo velmožno besedo dosegel, da se je l. 1817 v ljubljanskem bogoslovju ustanovila stolica slovenskega jezika, katero je zasedel Metelko.

Ako torej trdi Čop, da je treba našim janzenistom pripisovati »versko in nravno izobrazbo kranjskega ljudstva, s katero se odlikuje pred svojimi slovanskimi in neslovanskimi sosedi«, se tej trditvi ne da kaj prida ugovarjati. Manj se pa strinja z resnico, kar je Čop o janzenistih prepisal za Šafařika iz nekega konverzacijskega leksika, češ da velja tudi o naših duhovnikih: Die Jansenisten machten sich der Gunst des bessern Theiles der Gebildeten in Frankreich würdig. Dass sie den Votrag der Theologie von hierarchischen Fesseln zu befreien und eine genauere Bekanntschaft des Volkes mit der Bibel zu befördern suchten, der gedankenlosen Werkheiligkeit und dem todten Formelwesen eine ernstliche Theilnahme des Geistes und Herzens an der Übung der Andacht und strenge Sittlichkeit im Leben entgegenstellten, waren unläugbare Verdienste, neben denen die Übertreibungen einer immerwährenden Busszucht und Selbstpeinigung, durch die sie als Schüler St. Augustins ihren Ernst zur Heiligung bewähren zu müssen glaubten, mindestens verzeihlicher erscheinen als die lockern Grundsätze des Jesuitismus.²

¹ Vrhovnik v Izvestjih Muz. društva 1895, str. 62 sl.

² Zbornik Mat. Slov. I. str. 147. — Kako je o janzenistiškem rigorizmu sodilo ljudstvo in tudi posamezni duhovniki, pričajo že omenjene izjave.

Razen šolskih, vzgojnih, molitvenih in drugih nabožnih knjig pa nam ta doba ni prinesla ničesar. Kvečjemu še lahko omenjamo Burgerjeve prevode Krištof Šmidovih povesti, ki so bile zaradi moralizujuče vsebine zelo priljubljene.¹

Janzenisti so bili tako zelo otroci »prosvetljene dobe«, iz katere so izšli, da so priznavali le to, kar je bilo za versko in нравno vzgojo ljudstva ali vsakdanje življenje potrebno. Suhoparen utilitarizem jim je bil v slovstvu vodilno načelo. Vse drugo se jim je zdelo prazno delo, če ne naravnost škodljivo.

Horacij dulce et utile veleva,
nam utile je jedro, dulce pleva.

Seveda so potrebo ali korist zopet merili po svojih načelih.

Ta strogi utilitarizem, ki je obvladoval vse naše versko življenje, je zamoril v tedanji dobi tudi vsak umetnostni čut. Znano je, kako barbarsko so ravnali z umetninami zatrtih samostanov in odpravljenih cerkva. Velik del tistega, kar je ustvarila umetnostim naklonjena baročna doba, so uničili ali razmetali.² Pa tudi nič novega niso znali ustvariti. Ko so ustanavljali nove župnije, je bilo treba mnogo zidati in prezidavati. Za nove stavbe je skrbela vlada, ki je cerkve zidala vse po enem kopitu. Cesarski inženirji so gledali le na to, da so postavili primerno prostorno ladjo z velikim oltarjem, pevskim korom in prižnico. Umetnostni oziri jih pri tem niso motili. Tako so nastale mnoge cerkvene stavbe, ki so bolj podobne kaščam ali skladiščem, kakor pa božjim hišam. Ko je moral Japelj na svoji novi župniji na Ježici zidati cerkev, je posnel načrt po cerkvici na Rožniku in predložil vladi proračun v znesku 16.244 gld. Toda vladi se je to zdelo veliko preveč in ukazala je napraviti nov načrt, po katerem naj bi stala nova cerkev kvečjemu 2000 gld. Po dolgem prerekanju in odpiranju so končno dovolili okroglo 5000 gld. za novo stavbo, ki je izmed ličnejših svoje dobe.³ — Ista praznота in hladnost je

Prim. pismo šentruperskega župnika Bučarja in sporočilo Holzapflove, da v ribniški župniji več ko polovica župljanov že nad 20 let ni bila pri sv. obhajilu. Ob takih razmerah o verskem življenju ne more biti govora.

¹ Tudi Ravnikar in Svab sta prevedla Krištofa Šmida: Zgodbe sv. pisma, ki so polne praznih sanjarij in refleksij o bibličnih dogodkih v zmislu splošnega krščanstva. Conf. Wetzer u. Welte Kirchenlexikon II. Auflage sub voce Biblische Geschichte.

² Steska: Usoda cerkva na Kranjskem v jožefinski dobi (Carniola 1914, str. 147. sl.).

³ Vrhovec v Zborniku Mat. Slov. V. str. 80.

vladala tudi v cerkveni notranjščini. Po nauku janzenistov, ki ga je potrdil cesar Jožef z vladno odredbo, naj bi se vse sv. maše opravljale le pri glavnem oltarju. Stranski oltarji so postali torej odveč in bi jih bili gotovo počasi odpravili, ako bi bila nova struja dalj časa gospodovala. Tudi pri cerkvenem kultu, pri parlamentih in drugi cerkveni opravi je bil prepovedan vsak zunanji blišč in sijaj, da se je ljudstvo navajalo Boga častiti »v duhu in resnici«. Tako se je popolnoma zanemarjal estetiški značaj katoliškega bogočastja.

Da z lep oslovjem in posebno s pesništvom ni moglo biti bolje, je lahko umevno. Vodnikove »Pesmi za pokušino« so edina lepa knjiga te dobe.

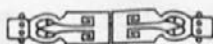
Novo življenje je prinesla v to puščavo mlada romantika, ki je prebudila narodno zavest, preobrazila versko življenje in tudi naše pesništvo vzbudila k novemu življenju. Glavni predstavitelj religiozne smeri v romantiki je bil pri nas — Slomšek. Strogo umetnostna smer, ki je vzrastla iz Friderik Schleglove filozofije, je pa imela glavna zastopnika v Čopu in Prešernu. Boji, ki jih je imela izbojevati mlada struja s svojimi predhodniki, ne spadajo več v okvir te študije. Značilno pa je, da je tudi Čop, ko je zbiral okoli sebe svoje prijatelje k slovstvenemu delu in z njimi ustanovil novo »akademijo«, moral navezati tam, kjer se je nit organskega razvoja pretrgala, pri »Pisanicah«. Krepko to poudarja Kastelčev uvodni sonet k 1. številki »Zhbelice«, ki tudi novo podjetje z ozirom na tedanji milje označuje kot »predrznost«.

Preteklo dvakrat dvajset ofno leto
Kar sdrusheni fo domovini peli;
Serfe od Pizaniz je komej sgreto,
Slovo od njih fo raskropljeni vseli

Preneha petje v Emon' sazheto —
Le eden ferza vnema po desheli;
Is njega uft narflaji pefem 'svira
Prehitro take ftrune glaf umira!

Modrica Krajnka dolgo je sdihvala
Vtihnili prijetni so glafovi
Saftonj ubrane zitre prebirala,
Dremali, Krajna! tvoji so sinovi:

K' Slovenzam drugim reva je sbeshala,
K' vam Polzov, Serbov, Pemzov, ljub' rodovi
Vi Kranjze snali fte budit, uneti,
Narodu fpet predersnemo fe peti.

Kustos Freyer med slavisti.

Dr. Josip Mal.

(Konec.)

I. Pismo dr. J. Zupana.

Klagenfurt am 24. Feb. 1837.

Schätzbarster H. Custos!

Ich bitte um Vergeben, daß ich Ihr werthes Schreiben vom 16. December 1836 so spät beantworte: ich suchte hier Männer auf, die sich um slavische Terminologie der Botanik kümmern, und so fand ich denn wirklich einige, und zwar vorzüglich H. Slomfhek, Spiritual im vereinten Gurker- u. Lavanter-Priesterhause zu Klagenfurt, der selbst einige ältere Sammlungen der slavischen Benennungen der Pflanzen besitzt, und gleich sich bereit erklärte zu Ihrem Unternehmen nach Möglichkeit beizutragen: er machte mich zugleich auf H. Ahazel, Professor der Mathematik am hiesigen Lyceo und, besonders vor der etwas für seine Jahre späten Heirath, fleißigen Bearbeiter des Windischen, und auf H. Jarnik, Pfarrer zu Mosburg, den bekannten kärnisch-windischen Lexicographen aufmerksam, mit dem beigesetzten Wunsche, Sie möchten von der Güte sein auch für diese Herrn Exemplare Ihrer gesammelten krainischen Terminologie der Botanik zu senden; also bitte ich, wo möglich, wie zu hoffen, einige 6—7 Stücke.

Die Schreibart betreffend, welcher Sie sich bei Ihrem Werke über krainisch-botanische oder überhaupt naturhistorische Terminologie bedienen mögen, glaube ich, daß es nun wohl ausgemacht ist, daß die Truber'sche ohne weiters, mit Umgehung des Metelkosmus, anzuwenden¹: doch würde ich Ihnen rathen, neben der Kopitar'schen Grammatik auch die Metelko'sche durchzugehen, wenn Sie auch nicht Lust oder Muße genug haben sollten, Sie ganz durchzustudiren, was freilich gut und zu wünschen wäre, auch schon deßhalb, weil Sie dann auch andere gründlich dazu aufmuntern könnten.

Andere slavische Dialecte bei der krainischen Terminologie der Botanik zu benützen, wäre wohl gut und würde auch dazu dienen, Ihrem Werkchen eine ansehnlichere Gestalt zu geben, und Slaven anderer Dialecte zur Anschaffung und Benützung locken, und den Pan-slavismus oder den Blick auf die ganze große Slavenwelt fördern.

Quellen oder Hilfsmittel, diese Vergleichung des Krainischen mit andern slavischen Dialecten zu machen, kann ich Ihnen, da mir der Stand der neuesten slavischen Literatur nicht bekannt ist, selbst

¹ Freyerjev slov. botanični seznam (26. nov. 1836) je bil tiskan v bohoričici.

zwar nicht angeben, aber rathen würde ich Ihnen, einen patriotischen Brief an H. Hofbibliothek - Custos um Angabe der gewünschten Quellen diese Dialecten-Vergleichung zu schreiben: ich zweifle nicht, daß es H. Kopitar ein großes Vergnügen machen würde, zu so einem schönen Unternehmen sein Möglichstes beizutragen. Und den wirklichen Ankauf dieser von H. Kopitar anzugebenden Werke könnte vielleicht doch das Museumscuratorium übernehmen; denn für Sie selbst dürfte der Ankauf dieser oft bedeutende Auslagen erfordernden Werke unerschwinglich sein.

Und nun eine Gegenbitte. Haben Sie die Güte, H. Grafen Hohenwart meinen Respect und meine schönste Empfehlung auszurichten, und zu fragen, ob er nicht schon im October 1836 ein langes in 3 Stücken bestehendes Schreiben von mir empfangen habe? Und was denn die Ursache sei, daß Er mich mit keiner Antwort beglücke und beehre? Wie steht es mit Seiner Gesundheit? Wie mit der Gesundheit der gnädigen Frau Gräfinn, der ich mich tausendmal empfehle? Singt Sie noch in das bekannte Lied: Auf der Welt geschehen Wunderdinge? etc. Ich bitte auch das übrige Haus zu grüßen. Können Sie vielleicht auch so viel Zeit sich abgewinnen, Frau Liechtenthurn auf der untern Poljane und H. Canonicus Pavlhak und H. Prosh Burger zu grüßen, so thun Sie mir einen großen Gefallen.

Nochmals um Uibersendung von 6—7 Exemplaren Ihrer krainischen Terminologie durch eine bequeme Gelegenheit bittend habe die Ehre zu sein Ihr

dienstfertigster Jakob Supan

nun auch Korofhim Saljubeljki genannt.¹

II. Pisma Kopitarjeva.

1.

Wien den 15. April 1837.²

Lieber Freund!

Ich bin so freudlos im Vaterlande, daß ich Ihren schönen Katalog vom 26ten Nov. 1836 ohne Ihre Mittheilung kaum noch kennen würde. Freilich treibe ich nicht Naturgeschichte, wiewohl ich bei B. Zois Mineralogie trieb. Von diesem unvergeßlichen Herrn weiß ich auch, wie genau er solche Nomenclaturen controllirte, und nur nach unverdächtiger, mehrfacher Controlle aufnahm. Ihre Methode ist ohne Zweifel gut; aber Sie selbst bemerken, daß man am Ende das Beste selbst thun muß. Haben Sie keine Schüler

¹ Zupan je moral vsled spora s svojimi predstojniki po vladni odredbi stanovati v Celovcu (Prijetelj, Doneski k slovenski literarni in kulturni zgodovini. Zbornik Slov. Matice, IX, 1907, str. 14 sl.).

² Par stavkov iz tega pisma je objavil že Freyer sam. Gl. Aus meinem Leben (Vodnik-Album, str. 92).

gebildet, die jetzt in Lande zerstreut sind, als Beamte, Pfarrer? Solche, neben den wenigen Kräuterklaubern der Apotheker, wären wohl die besten Lieferanten. Mit Lexicis ist da nichts zu machen, da die meisten sowohl ältere als neuere Wortklaubler ganz unwissend in Naturgeschichte sind, und daher mehr Falsches als Wahres enthalten. Nur der sel. Dobrowsky war auch hierin sachkundig, und sein deutschböhm. besonders im ersten Theil ist, wie Sie sehen werden, auch hierin genau. Ob die Prager Presl nicht auch Vieles selbstfabricirt haben, was sie vom Volke nach Ihrer Methode hätten erfragen sollen und können? Wenigstens sieht's ihnen gleich. Ein andres ist es mit abstracten Benennungen der Genera etc., wiewohl auch da ein Grimm, der die Sprache historisch in der Tasche hat, es besser machen wird, als ein Oken,¹ NB. ceteris paribus. Man soll freilich auch in Kärnten, Steyer und in Provinzialkroatien, Westungarn (was alles zu unsrer Volksspecies oder Varietät gehört) die Namen aufnehmen: indeß das Meiste muß doch von Krain ausgehen. Thut euch nur einmal Ihr Botaniker dieser Länder fest aneinander schließen; jeder bilde um sich einen kleinen Kreis von Freunden und Gehülften, und Ihr dort v' béli Ljubláni leitet das Ganze mit Liebe und Mäßigung. So muß dann wohl auch der Erfolg nicht ausbleiben.

Ein andres desideratum wäre dann auch die Aufnahme der slawischen Gegend-Namen, in denen oft ganz verlorne Wurzeln stecken, wie z. B. tur Auerochs in Turják f. Auersperg, eine geniale Entdeckung Raunichars.

Ob zwischen Krain und Görz noch ein Berg Mons regis heißt, von dem Paul Diaconus erzählt, daß Alboin von ihm aus das neu zu besetzende Italien betrachtete? Woher der Name Grintov'z? Die Ortsnamen also lassen Sie sich, als zur Naturgeschichte des Landes gehörig, auch bestens empfohlen seyn. Die nomina propria der Familien und Menschen muß freilich Hr. Metelko oder wer seine Kanzel hat, oder doch das Fach, auch ohne Kanzel, pflegt, übernehmen!

Ich bitte mich Hrn Hladnik und wer sonst an mich denken will, gelegentlich zu empfehlen und meinen Dank für Ihr Andenken anzunehmen,

Ihr ergebener Landsmann Kopitar.

Naslov na hrbtu pima:

Sr Wohlgeboren

Herrn Heinrich v. Freyer, Custos des Landes-Museum

in

Franco.

Laibach.

Poštni pečat: Wien 15. Apr.
Laib(ach) 18. Apr.

¹ Lor. Oken (Okenfuß), nemški naravoslovec (1779 – 1851).

2.

Wien den 26ten April 1837.

Freund!

Dem auf einer wegen Slavicis erbetenen Urlaubsreise Begriffenen werden Sie eine eilige und kurze Antwort wohl verzeihen. Ich habe in Ihrem Cataloge einiges mit Crayon unschädlich angemerkt, was Sie, wenn es in diesen Umständen auch übereilt seyn sollte, mit einem Zuge Gummi elasticum verschwinden machen können. Übrigens glaube ich

- 1° Kaum, daß Sie einen krainischen Linné, mit den umständlichen System-Benennungen bezwecken; sondern nur eine Synonymik, in der **Ihre** Taufe den ersten, die übrigen den Rest der Synonym-Namen einnehmen?
- 2do Eine **populäre** Synonymik individualisirt daher die Namen je einfacher, um so besser; selbst fivi lokòl hat **vielleicht** beim Volke einen noch einfachern Namen? Ein Name mit 2 Substantiven, wie besgavka feniza wäre unslawisch, und unpopulär.
- 3) Ich sollte denken, am besten wäre es unter den Studenten, je älter je besser, fachverständige Mitarbeiter zu suchen. Jeder von ihnen wird dann seinerseits unter den Jägern und Bauern vom Lande schon **seine** Subdiaconos suchen.
- 4) Von Dobrowsky's verschiedenen Lexicis hahe ich schon neulich (15 d. M.) geschrieben,

Vale fave

Vesterrimo.¹

3.

Wien den 7. Febr. 1841.

Lieber Freund und Collega!

Ihren interessanten Brief vom 4ten Jan. d. J. erhielt ich am 8ten mit 6 andern, von Paris, Oxford etc. Daher die etwas verspätete Antwort; denn überdenken muß man doch auch Ihre Fragen und was darauf zu antworten. Vor allem dächte ich, daß inländische Pflanzen alle auch inländische Namen haben, nur sind sie nicht allen bekannt, sondern nur den Nachbarn, bei denen sie wachsen und erfahrenen Kräuterklaubern. Vor aller andern Neutaufe, sey's F. oder P. soll man daher fragen und wieder fragen, wie der Landmann sie nennt. Vor Pressl wären auch noch die dalmatischen Botaniker, deren Sprache zu unsrer Ordnung gehört, zu hören. Sed hoc theoria est. In praxi kann ich, in dieser Entfernung des Orts und der Zeit (32 Jahre weg von

¹ Brez podpisa. Kopitar je s pismom vred vrnil Freyerju tudi v pregled poslani slovenski ptičji imenik (17 listov 4°). Beležka na pismu pove, da je Freyer odgovoril 4. I. 1841.

Laibach, 50 vom Landel) noch weniger entscheiden, ob z. B. nicht pajji sób besser wäre, als pajjasóba, sowie cynodon und Hundszahn, N. L. Frauenhaar, — Strumpf ihre Metapher nicht verwässern. So wäre auch kljunserniza¹ unerlaubte Composition; wie die Griechen o als Bindemittel der Composition brauchen, so auch wir o und e: pezhókurez, konjedérez. Aber unsere Sprache liebt Zusammensetzung weniger als der Grieche. v.² Dobrowský. — Ob die dedicirten Zoisia, Scheuchzeria nicht besser auf ova, oder iza wären, als auf ka, etiam atque etiam aspice. Im Ganzen sind sie zuwidre und veränderliche Dingen; dazu die hunderterley National-Schreibungen: Zannichelia, Kölleria, Czackia? (ist's vom polnischen Zhazki,³ oder vom ungr. Zhaki?) Lloydia, Goodyera = gutes Jahr.⁴

- 2) Fragen Sie den hochw. Hr. Likavez (dem ich baldige Gesundheit wünsche), ob er ein Ex. der luth. Postille von Truber, das er nun durch Zois in duplo hat, um den currenten Antiquarpreis von f. 12. Cm. (so theuer kaufte 1837 Gaj hier sein Ex.) uns überlassen will, oder um andere Truberiana, die euch fehlen, vertauschen? Hätte er vielleicht auch Trubers Psalter doppelt?
- 3) Was ist aus der Fürst-Auerspergischen Bibliothek, im Palais neben dem Landhause, geworden? Ich erinnere mich dort a. 1796 viele Elzeviere⁵ gesehen zu haben.
- 4) Sie finden wohl Gelegenheit, den Einschluß an seine Adresse zu befördern; zu meiner Zeit waren die kokofhárji zweimal pr Woche auch die Dorfpost. — Vale et favere per se

Vesterrimo K.

P. S. Wozu frankiren Sie einfache Briefe? Ich muß Sie jetzt nachahmen: aber machen wir beide ein Ende davon. Ihre Briefe sind mir immer willkommen. — 2. Über den Einschluß an Pfarrer Arco⁶ machen Sie doch noch eine Couverte, vor der Absendung.

Naslov:

Sr Wohlgeboren

Herrn Heinrich v. Freyer, (P. T.) Custos des Museums

in

Franco.

Laibach.

Poštni pečat: Wien 7. Feb.
Laibach 10. Feb.

¹ Ob robu pripis s Freyerjevo roko: Kljuniza.

² = videlicet.

³ Freyer je pripomnil: von Czacki.

⁴ Freyerjeva pripomba: v. Goodyer.

⁵ Elzevier je slovita rodbina tiskarjev, ki je med l. 1583—1680 izdala v Leydenu in Amsterdamu množico lepih izdaj starih klasikov ter sveto-pisemskih del, neprekosljivih v eleganci in izvršitvi tiska.

⁶ Jernej Arko, župnik v Vodica, poznejši prošt novomeški. — Freyer je na pismu pripomnil, da je Kopitarju odgovoril 20. II. (1841). Koncept tega kot tudi prejšnjega (z dne 4. jan.) se ni ohranil.

4.

Wien den 5ten Dec. 1841.

Freund!

Heute ist es gerade eine Woche, daß ich Ihr werthes Schreiben erhielt. Aber von Ihrer Schrift noch bis heute keine Spur, die Stellen sind nicht so mobil, wie wir. Auf jeden Fall sollen Sie an meinem Fleiße nicht zweifeln.¹ —

Zu Ihren honneurs für Krain und Kärnten bei dem Botaniker, der dazu auch noch König v. Sachsen ist, gratulire ich Ihnen vom Herzen.² Sie sind nun unser einziger Vertreter!

Über die *zhlověhka ribiza* bin ich weniger für Sie. Mit aller gebührenden Achtung für die linneischen proximum genus et ultima differentia in der nöthigen Kunstterminologie lingua latinā = **mortua** halte ich dieselbe Barbarey in **lebenden** Sprachen für unanwendbar weil geschmackwidrig. Sie sehen, daß alle Sprachen, auch Griechen und Römer im Leben, jedem Thiere nur einen Namen gaben, wie jedem Menschen. Sokrates hieß nur so, und Cicero hieß M. Tullius Cicero nur im Ehe-Contrakte. *Zhlověhka ribiza* ist auch schon etwas lang, aber doch vom Volk erfunden, *penes quem et jus et norma loquendi*, doch genug hierüber vom liber amicus.

Wenn Sie den Hrn Blasnik sehen, so gratuliren Sie ihm zum Verlage von Baraga's Episteln für Nord-Amerika. Er sollte, wie sonst bei solchen Seltenheiten gewöhnlich (in Paris, Rom, London), einige Exemplare auf schönem Florentiner Pergament drucken zu Präsenten für Papst, Kaiser, Autor etc., wofür es ihm an Dank-Complimenten nicht fehlen würde. —

Ist Baraga's Schwester noch dort, i. e. in Amerika?³ Wie heißt der Missionär, der vor Raunichar nach America ging, und dort ein Ketzer geworden ist? Ist er vom 13ten Apostel Smolnikar und dem Apostaten Pipiz noch verschieden. Halt nebenbey.⁴

Ihr alter

K.

Naslov:

An des Herrn Custos v. Freyer Wohlgeboren (P. T.)

in

Postni pečat: Wien 5. Dec.
Laibach 8. Dec.

Laibach.

¹ Gre tu gotovo za Freyerjevo delo »Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische«, ki je moralo ta čas v cenzuro (izšlo 1842).

² Poleti 1841 je Freyer ponovno spremljal saškega kralja Friderika Avgusta po gorenjskih Alpah čez Podbrdo v Bovec.

³ Freyer je pristavil: in Philadelphia.

⁴ Freyerjev pripis koncem lista pravi, da je odgovoril 14. XII. 1841.

III. Pisma Mat. Ravnikarja.

1.

Gora den 17. November 1836.

Theuerster Freund!

Schade, daß ich in der Botanik so fremd bin, und daß ich folglich das, was ich Krainisch erfahre, nicht botanisch benennen kann. Im Monate Juny ist bey uns die schönste Blüthenzeit, Du wirst damahls zu mir kommen müssen, Wir werden gewiß die Zahl krainischer Benennungen äußerst vermehren. Ich werde Dich auch auf die Poik führen, dort bekommt man viele Pflanzen, die ich sonst noch nie gesehen habe, und die Benennungen sind nur dort bekannt. Dazu ist noch zu bemerken, daß man dort einige Italienismen abgerechnet sonst meisterhaft krainisch spricht. Weil man aber nicht alle Pflanzen auf Ein Mahl in der Blüthe sieht, so werden Wir ein Paar oder noch mehre Mahl diese für Uns wichtigen Gegenden besuchen müssen. Wann aber, das werden Wir noch mündlich ausmachen. Ich bin auch an der Poik gut bekannt, das wird Unser Unternehmen sehr erleichtern. Für die richtige Schreibart dessen was Wir erfahren werde ich schon sorgen, denn ich kann mich rühmen, daß ich sowohl mit der alten als mit der neuen krainischen Schreibart, wie auch mit der Etymologie sehr gut bekannt bin, und wenn ich Etwas mit Bedacht aufschreibe, werde ich gewiß nicht fehlen. Das Manuale botanicum von Vest werde ich Dir später ein Mahl übersenden. Wenn ich ein solches Werk von der Größe bekommen konnte, möchte es schon von welchem Auctor immer seyn, daß es nur so viel in sich hätte, wie das vom Vest, so wollte ich es mir anschaffen. Neue krainische Benennungen kann ich Dir jezt nur folgende mittheilen, die ich mit der neuen Schreibart bezeichne...¹

Ich bitte Dich mir Deine 2te Thecke Nomenclatura botanica carniolica, die eine Fortsetzung zu der Dir jezt rückgeschickten ist, zu schicken. Ich werde sie Dir so bald als möglich zurückschicken. Daß ich Dir jezt keine Pflanzen schicken kann siehst Du selbst ein: der Schnee hat heuer schon einige Mahl die Blüthen zerstört.

Ich grüße Dich und verbleibe

Dein aufrichtigster Freund

Matthäus Raunikar.

NB. Meinen schönsten Dank für die mir geliehene Thecke.²

R.

¹ Sledi nekaj desetoric slov, rastlinskih imen (v metelčici) obenem z latinskim poimenovanjem, neznane je samo opisal.

² Freyerjev odgovor zaznamovan: 13. XII. 1836.

2.

Gora, 17. julija 1837.

Ravnikar vabi Freyerja, naj pride prej ko mogoče k njemu, ker je vse v najlepšem cvetju. 26. julija pride v Ljubljano, skušal bo prinesiti kaj rastlin in takrat gre lahko ž njim.

3.

Gora, 24. aprila 1838.

Ravnikar vabi Freyerja, naj pride gotovo meseca junija ali vsaj do srede julija k njemu, da bosta okrog Gore, na Blokah in Pivki botanizirala. Ob tej priliki mu hoče pokazati »nekaj, kar je določil za muzej«; ni še izgotovljeno, a upa, da je kaj takega za muzej važno. Knjig in spisov mu zaenkrat ne vrne, ker jih bosta pri nabiranju rastlin rabila. Potu naj pokaže muzej, da bo vedel ljudem o njem pripovedovati.

4.

Lieber Freund!

Hiermit überschicke ich Dir den krainischen Kalender, welchen Du wünschest. Es haben sich alle Umstände so geändert, daß dieser Kalender zu keinem Gebrauche mehr seyn kann. Erstens habe ich darin die Metelko'sche Schreibart zum Theile beobachtet, welche wie ich nun auch einsehe, mit Recht von den Krainern verworfen ist. Wir müssen uns der alten Bohoritsch'schen bedienen und uns mit der Zeit auch an das Illyrische oder Gaj'sche Alphabet angewöhnen. Dadurch werden wir uns an unsere slavischen Mitbrüder anschließen. Die Vorrede, welche ich bey dem Kalender für die Metelko'sche Schreibart aufsetzte ist ganz wegzulassen. Dann müßte das was der Kalender Annehmbares hat altkrainisch oder sogenannt neu-illyrisch orthographirt abgeschrieben werden.

Zweytens ist der eigentliche Kalender für das Jahr 1837 gemacht worden, er paßt für kein späteres Jahr. Die Lebensregeln, Aufschriften für die Monathe, die Räthseln, die sich im eigentlichen Kalender befinden, habe ich bei andern Gelegenheiten den krainischen Lesern schon zum Theile bekannt gegeben, sie passen daher nicht mehr für einen neuen Kalender, wo alles neu und interessant seyn muß. Die Lieder, die darin sind, habe ich unterdessen, soviel ich konnte, anders gemacht und verbessert; dazu habe ich noch andere gemacht. Statt der angesetzten wären daher die verbesserten anzusetzen und fremde Arbeiten, wie sie auch im Kalender vorkommen, wegzulassen.

Drittens habe ich mehre Ausdrücke, nach Manier unserer ersten Literaten, selbst geschmiedet, anstatt solche im Lande Krain aufgesucht, und im Falle sie da nicht vorkommen von den Unterillyriern

oder andern Slaven geborgt zu haben. Die Sprache des Werkchens ist aus dieser Ursache nicht ganz nachahmungswürdig.

Die darin sub littera L angeführten fabelhaften Thiere, so wie die unter M angeführte Mythologie passen nicht für das krainische Lesepublikum. Von den unter N angeführten kratkočasne povesti sind viele nicht werth, daß man sie lesen sollte.

Aus dieser ganzen Pratika könnte etwas Weniges für einen gescheiden krainischen Wirthschaftskalender genommen werden. Wenn die P. T. H. Mitglieder der Landwirthschaftsgesellschaft einen krainischen Kalender beabsichtigten,¹ so müßten diese Arbeit Mehrere übernehmen um in kurzer Zeit pro anno 1845 etwas Ordentliches zusammenzusetzen, was belehrend, unterhaltend und interessant wäre. Ich wollte dabey mit Freude mein Möglichstes thun, wenn es dabey auf mich ankäme.

Obgleich Dir der Kalender, den ich Dir schicke zu keinem Gebrauche seyn kann, so brauchst Du ihn doch nicht mir zurück zu schicken, weil er auch mir zu keinem Gebrauche seyn würde. Aus dem Kalender kann man nur das ansehen, daß ich schon im Jahre 1836 einen Kalender componirt habe, der aber jetzt nicht mehr für die Krainer paßt.

Was die Orthographie betrifft brauche ich jetzt die neu-illyrische; wünscht aber jemand, so schreibe ich auch alt krainisch.

Lebe wohl begrüßt von mir

Deinem
aufrichtigen Freunde

Matthäus Raunikar.

Sela den 22. April 1844.²

5.

Sela den 22. April 1844.

Lieber Heinrich!

Im ersten hier beyliegenden Briefe rede ich nur von der krainischen Pratika. In dem Briefe rede ich noch andere Sachen nur mit Dir meinem alten Mitschüler und Freunde.

Wenn Du mich je besuchen könntest, so würde es mich sehr freuen. Ich könnte Dir ein großes illyrisch deutsches Wörterbuch zeigen, welches ich bis inclusive Buchstaben M rein geschrieben habe. Dieses Wörterbuch wird aus dem Gesichtspunkte des krainischen Unterdialektes die illyrische Büchersprache enthalten. Darin kommt Alles vor was ich in Krain Ausdrücke finden konnte, darin sind auch alle botanischen Benennungen, die ich von Dir erhielt. Darin kommen aber auch die meisten von Mažuranić und Dr. Užarević im neuesten deutsch-illyrischen Wörterbuche angeführten Wörter vor. Den

¹ Kmetijska družba je v resnici izdala pri Blazniku koncem leta svojo prvo »Novo pratiko za l. 1845.«

² Freyerjev odgovor naznačen: 13. V. 1844.

illyrisch deutschen Theil denke ich in Ein Paar Jahren zu vollenden, wenn ich lebe. Mit diesem Manuskript wünsche ich den Agramer Literaten bekannt zu machen was im Krainischen Dialekte echt slavisches vorkommt, damit sie auch das, was wir Gutes haben, und im Unterillyrischen vielleicht gar mangelt, nach ihrer Einsicht aufnehmen und ihre Büchersprache mehr unserm Dialekte annähern möchten. Den deutsch-illyrischen Theil werde ich nicht schreiben dazu ist mein Leben zu kurz, und dazu habe ich auch noch meine Berufsgeschäfte zu besorgen. Vermittelst dieses Manuskriptes wird der Krainer ganz die Agramer Novine Danica und die Dalmatinischen Klassiker verstehen können. Es wird aber auch ein Serbe usw. damit alle krainischen Bücher verstehen können. Bis einschließig M beträgt das Werk 72 Bogen in Quarto.

Ferner habe ich auch einen nettgeschriebenen Band von krainischen Gedichten, welche ich durch mehrere Jahre bey guter Laune componirt habe. Ihr Inhalt ist meistens etwas unser Krain oder unsere Landesleute Betreffendes.

Mit meinen Manuscripten, die auch nur Manuscripte bleiben werden wünsche ich durch jene Leser die solche in die Hände bekommen werden Etwas zum Slavischen beyzutragen.

Ich komme selten nach Laibach, aber wann ich kommen werde will ich Dich gewiß besuchen. Allein Du bist zu gewissen Jahreszeiten nicht zu Hause.

Ich grüße Dich und verbleibe

Dein

aufrichtiger Freund

Matthäus Ravnikar.

IV. Pisma Cafova.

1.

Euer Wohlgeboren!

Verzeihen Euer Wohlgeboren, daß ich ein homo obscurus dieses Schreiben wage. Wovon das Herz voll ist, geht der Mund über: Ihre »Fauna«, für die wir Slowenen Euer Wohlgeboren nie genug erkenntlich sein können, Ihre vortreffliche »Fauna« besitze ich bereits Ein Jahr — und noch brachte ich dafür meinen Dank nicht dar: und das ist eine Entschuldigung für dieses Schreiben.

Für die windischslowenische Zoologie ist nun wissenschaftlich gesorgt, wie? findet nicht auch die slowenische Botanik an Euer Wohlgeboren ihren tüchtigsten Mann? Ich arbeite schon seit mehren Jahren an der Vervollständigung des Slovenischen Lexicons — nur die Botanik lieh mir am wenigsten Materialien dazu¹ — darum war

¹ Župnik v Soboti Breznik je nabiral zanj rastlinska imena. Tudi na imena vinske trte so mislili. (Strekelj, Pisma in zapiski iz Cafove ostaline. Zbornik Mat. Slov. II, 1900, str. 234). — Freyer je nabral za muzej posamezne vrste vinske trte s slovenskimi imeni vred.

ich gezwungen, selbst Einiges zu liefern: Meine Ausbeute von 2 Jahren gab mir eine Sammlung von beiläufig 300 botanischen Individuen, — aber leider nur mit der slowenischen Nomenclatur, weil ich die Botanik scientificisch nicht verstehe, auch wohl keine Muße habe, sie zu studieren, denn da müßte ich als Wörterbuchschreiber ein Universal-Genie sein, wollte ich jedes Fach wissenschaftlich einstudiren; wo und wer wäre dann der Lexicograph?

Gestern Abends um 10 Uhr, Nachts will ich schreiben, kam ich von einem Besuche bei Hochw. H. Speckmoser, Präfekt zu Marburg, nach Hause, und heute 7 Uhr früh Morgens schreibe ich schon diesen Brief. Wie kommt das? H. Gymnasial-Praefect, der bekannte (aber deutsche) Botaniker, sprach von der Naturforscherversammlung zu Gratz. Ich seufzte auf: Ach Gott! daß wir Slowenen noch keinen Botaniker haben! H. Präfekt erwiderte ganz heiter: Wie? Kennen Sie nicht den Herrn Freyer zu Laibach? Ich: Ja wohl, recht gut, er ist unser Zoolog. H. Präfekt: Sehen Sie, Herr Freyer ist aber auch ein eben so braver Botaniker. Ich: Deo gratias! Und das meine zweite Entschuldigung für dieses mein Schreiben.

Und nun? haben wir Slovenen von E. W. auch eine Flora, die sich an die Fauna ebenbürtig reihen würde, zu hoffen? (Es versteht sich mit Ausschluß der exotischen Gewächse. Die Flora mus slovenisch-national, ganz vaterländisch sein, wie es die Fauna ist.) Auch aus Kärnthen hatte ich an 100 Pflanzen, aber auch nur mit slowenischer Benennung erhalten, und ich selbst habe alle Pflanzen, die hierorts bekannt sind mit Exemplar u. windischem Namen beisammen, nur leider, daß mehrere von meinen Exemplaren, weil nicht gut behandelt, stark ruiniert sind, indeß könnte ich sie dieses Frühjahr nachholen: Verwürfen E. W. meine Beiträge nicht, ich wollte für die schöne Botanik, die auch mein Lexicon schmücken soll, alles wagen — nur frisch an's Werk — so nur liebt man sein Vaterland! (Ich für meine Sache brauche nur den slovenischen botanischen Namen mit Beisetzung der Linne'schen u. deutschen Bezeichnung und dieß binnen Einem Jahre — sonst wäre es für mich zu spät.) E. W.! erfreuen Sie mich mit einem baldigen, meinen Wünschen u. Fragen entsprechenden Briefe. Empfangen E. W. noch Einmal den Dank für Ihre Fauna und stellen ihr bald die Flora zur Seite — das meine dringendste Bitte.

Mit ausgezeichnetster Verehrung

Euer Wohlgeboren
ergebenster Diener

Georg Zaf, Kaplan.

Pfarrhof Frauheim bei Marburg
in Steiermark den 31. Jänner 1844.¹

¹ Na pismu Freyerjeva beležka »6/2 b(eantwortet).«

2.

Euer Wohlgeboren!

Ich bitte vielmal um Vergebung, daß ich Euer Wohlgeboren zu Etwas aufforderte, womit Sie Sich bereits mehre Decennien beschäftigen — Vergebung! mir war es nicht bekannt. Warum erfährt aber auch die Slovenische Steiermark so wenig von dem, was in der verschwisterten Krajna vorgeht? ich will doch nicht hoffen, daß uns Krajna ausschleße! Bog obari, brati si smo — ino bratovski si imamo eden drugemu pomagati.

Schon vor 4 Jahren fing ich an, mich mit der windischen Botanik abzugeben — ja ihr allein zu leben: aber doch nur, damit das wind. Wörterbuch zu bereichern. Herrlich wuchs die Sammlung (es versteht sich die Exemplare bloß mit der slovenischen Bezeichnung — und nur hie und da rieth ich aus der Figur auf dem Papiere den deutschen und Linne'schen Ausdruck) heran — da riß mir die fürstbischöfl. Visitation den schönsten Theil des Jahres weg — die g(e)sammelten Pflanzen wurden zerknittert — und da ich keine Beiträge trotz allen Aufforderungen, auch keine Aufmunterung erhalten, gab ich die Botanik ganz auf. Jetzt schreibe ich das slowenische kritisch-etymologische Lexicon bereits ins Reine — finde ich viele viele botanische Namen, durchgehe meine Sammlung und wollte schon bei germanischen Botanikern Hülfe suchen — da geht mir von Laibach das Licht auf Wie überraschend, wie entzückend war mir nun E. W. Zuschrift mit beigeschloßener Nomenclatur!¹ — Und hiermit schicke ich E. W. meine Sammlung ein: sollten einige Exemplare zu zerstört und unkenntlich sein, so bitte ich, mir deren windischen Namen, wie er beiliegt zukommen zu lassen, ich werde sie dieses Jahr mit beßern frischen ersetzen, so wie ich Euer Wohlgeboren bis Ostern alle meine botanischen Namen (weil ich dazu kein Exemplar *a*) **mehr** und *b*) **noch** habe) einsenden werde — kurz alle meine botanischen Arbeiten, und zu den Namen, wenn E. W. begehren, will ich auch im Verlauf dieses Jahres die Exemplare beibringen. Dürfte aber ein Name ohne Exemplar bleiben müßen, also unerweisbar, so werde er doch in die Flora aufgenommen — er wird mit der Zeit Aufklärung finden.

Das mir gütigst zur höchsten Freude zugemittelte Pflanzenverzeichnis werde ich dieses Jahr mittelst alter Weiber, die einzig die slow. Botanik inne haben, durchgehen, bestätigen und ausfüllen.

Meine Schreibart bei den bot. Namen weicht etwas ab — darum hier zur Erinnerung:

c = krain. z npr. ciproč Crispa?

dj = j.

č und ć = krain. zh. čěrnica.

lj = krain. lj = l.

û = krain. ó npr. pût Weg = krain. pôt sb. pripûtec Wegerich = kran. Perpótec etc.

¹ Nedvomno Freyerjev tiskani seznam z dne 26. nov. 1836.

š = krain(i)sch fh so auch

šč = krain. fh npr. bukovščica wäre krain. bukošica oder als Mißbrauch mit Auslaßung des i = bukošca d. i. bukošza.

ž = krain. sh npr. žabjek = vranica = samojed = větší bulnik ranunculus.

z = krain. s npr. zvězdica Bellis.

ě = krain. é auch i wie illyr. světlo licht.

ê = krain. è.

î = krain. i.

Pohlnische Botaniker sind:

Kluk und Jundziž, die aber Mrongovius in seinem pohlnischen Wörterbuche vollkommen benützt hatte.

Für rußische Botanik hat das Wörterbuch der Akademie vieles. Indeßen wir gewannen durch diese Floren nicht viel, da die botanischen Namen, wie selbst im Deutschen, zu verschieden sind mit ihren Synonymen.

Hier schicke ich auch Ein Blatt (und nun auch etwas Holz — 17. Febr.)¹ von einem Baume, der hier wind. ján heißt ein. Der Baum wächst hoch, hat hartes röhlichtes Holz, besonders die Wagner lieben es. Die deutschen Botaniker erkennen diesen ján aus dürrem Blatte und Holze nicht. Der Baum kommt auf dem höchsten Padiern vor. Die Windischen beschreiben den ján: raste zlo na visóko po brežnih mokrotnih košeninah, ima tērđi, erđěčkasti lěs, ga kolárji imájú v velikem poštenju; je javoru podoben: also eine Ahornart? ali kako sě mu po němškem ino po Linneu pravi?

In Erwartung eines baldigen freundschaftlichen Schreibens² mit vorzüglichster Verehrung und mit dem Wunsche, daß Gott alle Ihre patriotischen Bemühungen mit dem besten Erfolge krönen möge

Euer Hochwohlgeboren

ergebenster Diener

Georg Zaf, Kaplan.

Pfarrhof Frauheim bei Marburg
den 15. Febr. 1844.

3.

Preizučeni Gospod
Velikozaslužni Domoroдец!

Ne zaměrite mi, da Vam za Vaš veliki trud, da ste mi moje zdrobljene ino spěrhñete zeli poimenovali, šće něsem zahvale odpisal — ino tudě po svoji obljudi věć jih ne pošljem. Novega ne naidem, ino, kěr zelinár posebno ino navlašć něsem ino bñti ne morem, tudě ne išćem. Zelinarstvo mē je moglo le teliko vnemati,

¹ Ob robu pripisano.

² Freyer je odgovoril 11. sušca ter obenem vrnil po pošti (glasom ohranjenega recepisa: zavoj, vrednost 3 gld.) herbar, ki mu ga je poslal Caf v določitev.

kelikor sèm ali mislim bití lexicograf: Etymologia je zdaj moja Bella Donna!! Če Vam pak ze svojimi drugimi zelnimi imenami ve Vašem dèlu keličko ustrezem ali pomorem (imám jih pak ize vseh Slovenskih knjig ino po mogućnosti iz ust spisanih) samo ne po rèdu, mi le ukažite, ino kmalu Vam jih prepisem. G. Dr. Kočevar Districts-Physicus zu Windischlandsberg sè z dvèma duhovnoma ze zelinarstvom veliko iskuša. G. Speckmoser Präfekt zu Marburg, veliki botanik je seda v smèrtni bolèzni.

Prežl. Gospod! odpišite mi: keda bû Vaša teliko pričakovana Flora Slovenska na svètlo prišla? Če ne v polovici lèta, bi Vas jaz pač moral za 1 teden za rûkopolis prositi, ker bi sicer Vaša Flora mojemu besèdniku, ki bû po tem času k natisu pripravljen, nič ne pomagala.

Vaše slave ne bû konca — Faunû ste nam dali ino užè nam Florû ponudjate — z Vašim čèstnim imenom bû sè Slovenec hvalil, doklèr bû sè svoje mile ino krèpke besède zvésto dèržal!!

Naše Mudrice sù dèlgo spale — zdaj sè dramijû edna za drugû — Vi ste nam jih rahlo vzbudili — hvalile Vas bûdû z osrècenim človèkom vrèd, doklèr jih sirovina ne prežene — — —

Bratje Krajnci! otroci edne matere podajmo si bratovski rûke — stèrnimo sè k ednemu dèlu: k obudjanju mùdric, podpirajmo sè eden drugega brez mèrženja ino prepiranja, brez lakomnega iskanja dobitka ino užitka, popravljajmo popake ino zamude eden nad drugim, mi jih imamo, tudè Vi Krajnci jih nèste prosti: zložimo zdèvajmo vse vkup, kar imamo; preiščimo, pretèhtajmo ino — izberimo za pravilo, kar je boljšega, kar je pravèjšega (glèdèc na besèdû.) Išimo rèsnicû, če ravno ž njû vsem ne ugodimo, vsaki jû išci ino razodèvaj po svojih okolšcinah ino pomočkih.

Priporûčite mè G. D^m Bleiweisu — Novic mu ne moremo prehvaliti — da bi jih le vèc bilo. Vas posebno spoštujúc

Vaš

prehvaležni sluga

Georg Zaf, Kaplan

Frauheim bei Marburg den 11. Juli 1844.

Naslov:

Sr Hochwohlgeboren dem Hochgelehrten Herrn

Herrn P. T. Heinrich Freyer

Magister Pharmaciae und Custos des Landesmuseums

zu

Laibach.

3a.

Poleg zgornjega Cafovega pisma se je ohranil tudi (s 7. oktobrom 1844 datiran) osnutek Freyerjevega odgovora, ki slove (v redakciji c) tako:

Visoko vrjedni
častitljivi gospod!

Posebno veselilo me je od gosp. Ravnikarja na Selih nad Kamnikam na mojo barenje, v kaj za enih rokah Vodnikovi rokopis se hrani odgovor dobiti, de so oni po Jarniku posrečin varh tega za Krajnce prepotrebniiga pisanje. En lepi pomočk za njih besednjak, serčno vošmo de bi ga srečno končali, hvalo ino čast bodo njem vsi slovinci darilji; pa tudi na njih čast ino vest njem naveže cela Krajnšina, Vodnikovi rokopis brez popravka ohranit; potem kader bojo, to kar njem služi si prepisali in posneli, Vodnikovo besediše lahko pogrešje, ino brez cene zosluženje si perdobijo, k' bojo potem ta rokopis njegovimu lastriku gospodu Metelko nazaj poslali. Spodobi se pa, de bi potem ta rokopis za večno hranilo, ali v' Muzeum ali u ces. kralj. šolsko bukvarniše u Ljublani se položilo.

Za moja Flora ali želižarstvo Krajnske ino Koroške dežele, se že davno mujem, ampak tedni, mesci koker dnevi minejo, brez de mi blo mogoče čas oznanit, do kdaj bo končana v natis na Drezden poslana, zakaj ta popis poterbuje skerbno preudarstvo. Dobro premislit se more rezložna resnica pisati! Naši presvetli cesar so se zajno zaarali, to podbode! urnej h koncu to delo peljati. Zato mi ni mogoče njih žela dopolniti, iz mojga Herbarjuma use slovenske imena posebno prepisati, ropalo bi pre več časa. Moj Florni rokopis pa, bi njem ne ali malo služilo, weil diese Notaten nur in systematischer Folge ihren Werth darthun, die Auffindung fraglicher Worte wird wie in der Fauna am Schluße der Flora nachgewiesen werden, do tistiga časa pa morem za poterpež prositi. Z' posebnim spoštovanjem perjaznimu spominu se perporoči

vaš

dobrovolni

Henrik Freyer

slovenski obračk o u u, koker roka ruka, sonce sunce, Fauna Faunu etc. mi ne dopade. Klingt unangenehm.

V. Pismo St. Vraza.

E. W.

Verzeihen Sie, daß ich so spät Ihre werthe Zuschrift, durch welche Sie mich zur Sammlung der Pränumeranten auf die vortreffliche Karte von Krain aufforderten, beantwortete. Wenn Sie genaue Kenntniß hätten von den politischen Wirrwar, in welchen wir in Kroatien leben müssen, so würden Sie mir die verspätete Rückzahlung ihrer activen Schuld gewiß nicht übel deuten. Da ich jedoch das von Ihnen als einen Fernelebenden mit Recht nicht voraussetzen kann, so erübrigt mir nichts, als ihre Discretion als Freund in An-

spruch zu nehmen, u. Sie zu bitten, gefälligst statt aller weitem Entschuldigung mit der Versicherung meiner Schuldlosigkeit vorlieb nehmen zu wollen.

Durch Herrn Theologen L. Jeran werden Sie ein Exemplar unserer Zeitschrift »Kolo, Band III.« empfangen haben. Darin werden Sie auf Seite 128 einen Artikel gefunden haben, in welchen Ihre Fauna besprochen wird. Sie werden vielleicht eine wissenschaftliche Kritik erwartet, und sich daher getäuscht haben. Jedoch für strengwissenschaftliche Besprechungen von Werken haben wir Südslawen weder ein Publicum, noch bei der großen Zunahme der Erscheinungen in slaw. Sprache — den dazu nöthigen Raum. Sie werden daher die Güte haben, die Erwähnung in der Form, in der sie geschah, freundschaftlichst aufzunehmen.

Rücksichtlich der Pränumeration der von Ihnen herausgegebenen Special-Karte Krains habe ich mein Möglichstes gethan. Es thut mir Leid, daß ich Ihnen das noch nicht mit einer Sendung von Geld beweisen kann. Es haben sich einige Herrn geäußert, daß sie Ihre Karte beim Erscheinen um den Preis von 8 Fr. nehmen wollen, aber ich konnte sie nicht bereden mir den Betrag in voraus zu bezahlen. Sie entschuldigten sich damit, daß sie schon öfters auf Werke pränumerirt, die aber in der Folge entweder gar nicht, oder nur unvollständig erschienen sind; daher hätten sie sich zum Grundsatz gemacht, auf nichts mehr zu pränumeriren. Ich bin daher der Meinung, wenn es Ihnen daran gelegen ist, in Kroatien einige Exemplare abzusetzen; mir per Post 6 Exx. (nach dem Erscheinen des ganzen Werkes) zu schicken. Sollte ich ein oder zwei Exemplare nicht anbringen können, so werde ich Ihnen den Rest sammt dem Betrage für die verkauften Exx. auf dem nähmlichen Wege rücksenden, ohne daß Sie dabei fernere Auslagen haben sollten.

Ich befinde mich hier einige Tage auf Erholung, werde mich aber bereits wieder mit dem 1. Mai zurück nach Agram in das stürmische Leben begeben.

Mich in Ihre fernere freundschaftliche Erinnerung empfehlend zeichne ich mich mit besonderer Hochachtung,

E. W.

ergebener Diener

Stanko Vraz.

W. Landsberg 29. April 1844.¹

¹ Freyerjeva opomnja koncem lista pove, da je pismo prejel 9. maja, odgovoril pa 4. julija.

Karitas v bližnji prihodnosti.

I. S.

Veliko dela nas čaka po vojski: političnega, gospodarskega, socialnega. Ena največjih nalog bo pa, kako pomagati v strašni bedi, ki jo bo vojska pustila za seboj. Pomislimo le, koliko bo obubožanih družin, sirot, vdov, invalidov (vojakov brez rok in nog, slepcev, onemoglih bolnikov), in kako velika bo, kakor vsa znamenja kažejo, tudi npravna in verska beda. Zato je nujno, da se že sedaj pripravimo posebno za to nalogo.

Predvsem si moramo pridobiti neko jasnost o načelnem vprašanju:

Državna skrb ali karitas?

Močna struja gre za tem, da bi se vsa dobrodelnost podržavila. Ne le skrb za vdove in sirote po vojski, ampak počasi tudi sploh skrb za mladino in nazadnje za vse druge potrebe naj bi prevzeli skrbstveni uradi, ki naj bi se osredotočili v osrednjem državnem dobrodelnem uradu.

Začetki so že tu.

Dne 16. in 17. aprila l. l. je bilo v Berlinu veliko zborovanje o socialni preskrbi vojniških vdov in sirot. Zastopana je bila tudi naša vlada. Govorilo se je o tem in onem, a nekako z viška pod odločilnim vplivom vodilnih krogov se je stavilo in sprejelo pet resolucij. Za nas so pomenljive prve tri:

»1. Vdovam in sirotam vojakov je treba oskrbeti poleg zakonite rente še drugo socialno pomoč.

2. Ta preskrba naj se razširi na vso državo, in sicer tako, da se že obstoječe organizacije kolikor mogoče združijo in da prevzame vodstvo osrednji državni urad.

3. Po posameznih krajih naj bi prevzel vodstvo zastop občinske uprave, čigar naloga bi bila skrbeti, da se ne bi krajevne moči cepile.«

Osnoval se je tudi delovni odbor, ki naj se sporazume s posameznimi organizacijami in stopi v zvezo z oblastmi.

P. Noppel S. J., ki je napisal o tem zborovanju poročilo v »Stimmen der Zeit« (Bd. 89, 9. H, 1915, str. 201—11), pravi, da je prišla za katoliško karitas v Nemčiji ura odločitve. Ker se Avstrija rada ravna po nemških vzorih, tudi mi ne bi smeli preslišati te resne besede.

Da se izvede organizacija za vojno skrbstvo po celi državi, to je le naravno. Gorje, ki ga je in ga bo še povzročila vojska, ne pozna nobene razlike rodu in stanu. Zato mora biti pomoč povsod, po mestih in po deželi ter po vseh krajih. Tudi je to skrbstvo zastavilo nove naloge, zahteva mnogo znanja zakonov in upravnih odredb ter potrebuje mnogo sredstev in pomočkov. Vsega tega ne zmore ne posameznik, ne posamezno društvo. Tu treba vzajemnosti in skupnosti. Pravitako država, ki vojsko vodi, po pravici čuti v sebi tudi dolžnost, da prva pomaga.¹

Ni pa več tako samoobsebi umljivo, kako naj se imajo druge zasebne dobrodelne organizacije k državnim.

Nekateri so za to, da bi državna organizacija vse druge zasebne sploh izločila. Še posebej so nekateri zoper vse, kar se imenuje »karitativno«. Govore samo še o »socialni« preskrbi, izraz »dobrodelnost«, celo pa »ljubezen« jim je zoprno. Tako je Lily Braun že med vojsko vpricho vsega gorja javno pisala, da je dobrodelnost nekaj premaganega in da sv. Elizabeta uganke moderne sfinge niti za trenutek ne bo rešila.²

Drugi — tako zastopniki berlinske resolucije — niso sicer zoper zasebne organizacije, toda zahtevajo, da se združijo z državnim in pa pod vodstvom občin. Če bi šlo samo za socialno preskrbo vdov in sirot po vojski, ne bi bilo posebnih težav. Toda — kakor smo že poudarili — težnja gre za tem, da se zaseže vsa dobrodelnost.

Tu je torej treba jasnih načel.

Kakor je gotovo, da v sedanjih razmerah pomoč brez države ni mogoča, tako gotovo je pa tudi, da ni mogoča pomoč, če bi hotela država prezirati zasebne organizacije krščanske ljubezni ali jim vzeti samostojnost. Pomoč je mogoča le v vzajemnosti.

Država je že pred vojsko skušala omejiti socialno bedo. Načrt starostnega zavarovanja je bil velik tak poizkus, ki se žal ni posrečil. Velike vsote je določila država tudi za bolnišnice in hiralnice, podpirala je mladinska zavetišča in druge dobrodelne naprave. Z zakonom je prisilila vse delodajalce, da so vpisali vse delavce v bolniške blagajne. Drugi zakoni merijo že na čas po vojski. Vdove in sirote, onemogli in bolni vojaki bodo dobivali od države podpore, ki bodo v posameznih slučajih gmotno morda

¹ Prim. »Stimmen der Zeit« I. c. 202—3.

² Prim. o. c. 208.

tudi zadostovale. Država je prevzela tudi nalogo, da bo za popolnoma nezmožnega invalida, če bo hotel, sama skrbela.¹

Toda ali bo ta pomoč zadostna?

Pred leti je razpisala španska univerza nagrado za vprašanje: Kdo najbolje pomaga bolniku? Nagrado je dobila dama, ki je odgovorila: »Krščanska karitas; občina dá nosila, da preneso bolnika v bolnišnico; država poplača nosilce; a streže bolniku, ga z ljubeznijo tolaži in krepi krščanska karitas.« Paragraf je mrtev. Za človeka, ki je živo in čuteče bitje, zakon ni dovolj. Ubožec si želi srca, ki čuti z njim; premalo mu pomaga, kdor mu hladno odšteje podporo: na! »Ubožec,« pravi lepo Ratzinger, »potrebuje človeškega glasu, ki z njim govori, dobrohotnega srca, ki ga ljubi, očesa, ki se v njem odsvitajo njegove bolečine. Le, če vidi, da ni zapuščen, da se ga drugi s prijaznim pogledom spominjajo, da mu bogatejši ne vržejo le nekaj miloščine, ampak da ž njim čutijo in mu z miloščino dajo tudi svoje srce, se bo ubožec čutil potolaženega in v vsej bedi in potrebi srečnega.«² Premnogokrat je pa zvezana z materialno bedo še duševna beda, ki je ne odpravi noben paragraf, marveč edino le ljubezen, ki je tako iznajdljiva v dobroti do bližnjega.

Še močnejši so ti razlogi, če mislimo na skrb za mladino sploh, ki bi jo nekateri tudi radi vso prepustili državi. Ali naj država vzgaja? Kdaj so še mogli dati birokratom paragrafi tisto nežno ljubezen, ki bi po materinsko negovala sirote in vzgajala mladino? In če bi bili paragrafi in birokrati še tako dobri in mili, za dobro vzgojo je treba vere, moderna država je pa načelno brez vere.

Sklep je ta: Država naj se zavzame z vsemi močmi za te naloge, saj je predvsem ona dolžna pomagati, a omeji naj se na to, kar dati more: zakonita in gmotna sredstva, tehnično metodo, znanstvene pridobitve. Za srce in dušo, za vzgojo in za lajšanje npravne, duševne in verske bede naj pa pritegne druge dobrodne in karitativne organizacije, ki zopet edine morejo to drugo plat naloge uspešno izvršiti. Seveda je pa potreba, da se tudi karitativne organizacije izpopolnijo in prilagode javnim organizacijam: krajevne krajevnim, deželne deželnim, in osrednji državni organizaciji tudi osrednja karitativna organizacija. V ljudsko katoliški Avstriji čaka naravno največ dela katoliške organizacije.

¹ Prim. Pravice vpoklicancev v vojno službovanje in njih družin do vzdrževalnin, podpor in preskrbnin. Ljubljana 1915, str. 3–15.

² Ratzinger, Geschichte der kirchlichen Armenpflege (1884²) 540.

P. Noppel v »*Stimmen der Zeit*« resno opozarja na to nalogo katoličanov. Nikakor, pravi, ne bi zadoščevalo, če bi hoteli katoličani le posamič delovati v nevtralnih društvih in odsekih. Sodelovati morejo le kot sklenjena korporacija. Le tedaj bo mogla karitas popolnoma razviti svojo blagonosno moč, le tedaj se bodo mogle sile smotrno porazdeliti in uporabiti. Katoliška karitas ima čisto svoje vrelece življenja. Nje viri so v kraljestvu, ki ni od tega sveta, evangelij in zakramenti; nje vzori so svetniki; nje prvi delavci razni redovi, ki morejo vzrasti le na cerkvenih tleh. Zato mora hoditi katoliška karitas tuintam po svojih potih. Čim bolj samoraslo in izvirno krepko bo nje dejstvovanje, tem bolj bo katoliška karitas oplodila in podprla tudi druge organizacije. Zato mora biti načelo: ne spojitev, a združitev! Organizacija rado-voljne ljubezni bo morala delovati ob državni organizaciji: skupno z vojaškimi in svetovnimi oblastmi. To je pa najlaže organizaciji, ki je izvedena podobno kakor državna organizacija sama. Tako je n. pr. že organizirana zveza Rdečega križa. Zakaj če hoče kaka organizacija, da jo bodo vpoštevali, bodo morali imeti nje organi svoboden dostop do vseh oblasti in instanc. Morala bo torej biti urejena, kakor bo urejena državna organizacija, le da primerno značaju Cerkve po mejah škofij. Za katoliške organizacije je prišla torej ura odločitve: ali naj se organizirajo, da bodo delovale kot močne organizacije v zvezi z javnimi organizacijami, ali pa naj se majhne in razcepljene prepuste, da jih javne ali napol javne organizacije potisnejo v stran ali celo popolnoma uničijo!¹

Vincencijeve in Elizabetine družbe.

Če je po tem jasno, da čaka poleg vse državne skrbi tudi druge dobrodelne, zlasti pa katoliške karitativne organizacije po vojski tako velika naloga, bi bilo drugo vprašanje, katere so te organizacije?

Odgovor mora biti le ta: tiste, ki jih že imamo; nove le tedaj, če je res potrebno! Ne cepiti moči, ampak družiti jih! Organizacije, ki so se že obnesle, razširiti in izpopolniti! To so pred vsem Vincencijeve in Elizabetine družbe.

Družba sv. Vincencija Pavlanskega je karitativna ustanova idealnega francoskega književnika Friderika Ozanama (1833)² in

¹ O. c. 206, 205, 203, 202.

² Prim. A. Kalan, Friderik Ozanam. (DiSv. XXVI, 193, str. 132 sl.)

ima za seboj malone stoletno zgodovino. Ima že 7500 odsekov (konferenc), v Nemčiji 700, v Avstriji seveda šele nekaj nad 265 (med temi na Dunaju 64).¹ Na Kranjskem obhaja družba prav letos štiridesetletnico in je imela l. 1915 14 konferenc, 1 deško sirotišnico z dijaškim konviktom, 4 dnevna zavetišča za otroke in poleg tega vso deželo obsegajočo organizacijo za mladinsko varstvo (Patronat za mladino).² Tu imamo torej organizacijo krščanske ljubezni, ki je kakor nalašč, da prevzame velike karitativne naloge po vojski. Delo je že res tudi začela, in deželna vlada ter deželni odbor nje delo rada priznavata in podpirata. Kajpada bo treba to organizacijo izpopolniti. Vsaj v vsaki večji župniji ali okolišu več manjših župnij bi se morale ustanoviti konference.

Ker so pa delavni člani Vincencijevih konferenc le moški, so že l. 1842 katoličani v Monakovem ustanovili podobno karitativno organizacijo ženâ, nazvano po veliki vzornici krščanske usmiljenosti, sv. Elizabeti (Turinški), Elizabetina družba. Že sv. Vincencij Pavlanski je spoznal, da tiči v ženah posebna karitativna in socialna moč. Zato bi bila velika škoda, če se ne bi mogle tudi žene s svojo organizacijo udeleževati karitativnega dela. Res so se Elizabetine družbe hitro razširile, zlasti po Francoskem in v Nemčiji, zadnji čas tudi po Avstriji, posebno po mestih. Naj bi se osnovale te lepe organizacije povsod tudi pri nas!

Kako bosta vršili ti dve organizaciji svojo nalogo?

Upajmo, da bo država vse storila, kar bo mogla, da olajša bedo po vojski. Sem spada poleg podpor za vdove in sirote zlasti skrb za invalide. Na Nemškem je nastala že cela vrsta zavodov, ki oskrbujejo invalidom umetne ude, in zopet drugih zavodov, kjer se poučujejo taki invalidi v raznih obrtih.³ Tudi pri nas se je že v tem oziru nekaj storilo. Ustanovile so se tudi za invalide posredovalnice za delo.

A poleg vsega tega bo še dosti skrbi, ki jo bo morala prevzeti katoliška karitas Vincencijevih in Elizabetinih družb.

Naša mesta, naši trgi, naše vasi, vse bo imelo dosti teh vojnih invalidov. Bolniki se bodo težko privadili tujini, vrnili se bodo rajši pod domačo streho, dasi bo tu preskrba težja, a dom

¹ Prim. W. Liese, Wohlfahrtspflege u. Caritas im Deutschen Reich, in Deutsch-Osterreich, der Schweiz u. Luxemburg (M. Gladbach 1914) 179.

² Prim. Štirideseto poročilo centralnega sveta in Vincencijevih konferenc za l. 1915 (Ljubljana 1916) str. 1—2, sl.

³ Prim. »Stimmen der Zeit« B 88, 1915, H. 6, str. 534—45.

je le dom. Bati se je pa, da bi se tu ne vdali lenobi ali počasi navadili prosjačenja. Mnogi res ne bodo imeli zadostne podpore in si ne bodo vedeli pomagati. Prinesli bodo pa tudi s seboj mnogo slabih vplivov in vtisov iz vojske. Nekateri so se navadili pijančevanja ali nečistovanja. Drugim so ostali dvomi v duši. Tudi bo še v dušah mnogo sovražnosti in gneva. Tu bodo morale vmes poseči in pomagati Vincencijeve družbe. Cerkev bo kajpada tudi storila svoje, a prevažna naloga čaka ravno naše karitativne družbe. Prvo bo, buditi v otopelih zmisel in veselje za delo; drugo, s podporami lajšati gorje; tretje, poživljati zopet v srcih vero in zaupanje ter očiščevati jih grehov in strasti.

Dober svet, prijazna beseda, lep zgled veliko premore. Tolažilna beseda človeka dvigne, sočutno občevanje ga polagoma izpremeni. Poskrbeti bo treba tudi za dobro poučno — apologetično berivo in časopisje.

Vincencijeve družbe se bodo morale zavzeti zlasti za bolnike. Že po pravilih morajo Vincencijevi bratje ubožce obiskavati in jim po možnosti ne le telesno, ampak tudi duševno pomagati. Ti vojaki-bolniki bodo dostikrat v vsakem oziru največji ubožci. Prav bi bilo, če bi si Vincencijeve družbe prizadevale, da bi se ustanovile, kjer le mogoče, s podporo občin majhne krajevne bolnice. Res je tudi obiskovanje bolnikov na domu velikega zveličavnega pomena, a koder bo več bolnikov, bo vendarle lažja skrb in postrežba, če bodo v takih bolnicah.

Če pa malo premislimo razmere po vojski, takoj uvidimo, da tudi ženske dobrotelne ne bomo mogli pogrešati.

Koliko bo vdov z otroki! Dobivale bodo sicer državno podporo, a ta ne bo zadostna. Vsega dela pri hiši tudi ne bodo mogle same opravljati. Ali ne bi bila za tako družine velika dobrota, če bi jim Elizabetina družba priskočila na pomoč? Žene, ki bi to laže zmogle, bi se radovoljno odločile, da bi ji od časa do časa kaj pomagale pri hiši, ali pri otrocih. V bolezni bi družba preskrbela postrežbo. Poskrbela bo tudi za sirote. A tudi Elizabetine družbe čaka skrb zlasti za duševno bedo. Mnogo ženâ bo obupanih, ko ne bo več moža ali sina edinca, ali če se bo vrnil mož ali sin, ko bo morda izpremenjen, delomrzen, odtujen Bogu in cerkvi, poln sovraštva. Kako bodo take žene potrebne tolažbe, in ženo najlaže tolaži zopet žena, dobra žena iz Elizabetine družbe. Družba bo tudi morala prevzeti skrb za dekleta. Z ljubeznivo skrbjo in materinskim svetom bodo marsikatero lahko zadržale od

nepremišljenega zakona. Zakaj tudi v tem oziru bo prinesla vojska zle posledice. Pravtako bodo Elizabetine družbe lahko mnogo storile, da se razširi v družine dobro berivo. Tudi strežbo bolnikov v bolnišnicah bi najlaže prevzele te družbe. Morda bi Elizabetine družbe uredile tudi kuhinje za občinske uboge, da se ne bi potikali od hiše do hiše.

Najvažnejša naloga po vojski bo pa skrb za mladino, in tu bodo morale tudi Vincencijeve in Elizabetine družbe osredotočiti vse delo.

Število sirot se bo najmanj podvojilo. Dokler so hodili v ogenj le letniki do 30. leta, še ni bilo tako hudo, a potem so prišli na vrsto starejši možje, ki so večinoma očetje 4—5 nedoraslih otrok. Mnogo otrok pa sicer ne bo sirot, a bodo imeli očeta invalida. Tako bodo morale matere prevzeti vso težo dela, in to bo za vzgojo otrok veliko zlo. Zato se je bati, da ne bi otroci podivjali, posiroveli, se pohujšali. Na drugi strani bodo pa zopet drugi otroci, slabo preskrbljeni, oslabei in bolehave, ter tako pričali prihodnosti, da jih ni redila ljubezen v teh težkih dneh.

Na Kranjskem je ustanovil osrednji svet Vincencijeve družbe Patronat za mladino. Okrog njega se bodo morale zbrati posamezne Vincencijeve in Elizabetine družbe. Namen Patronata je: »skrbeti za varstvo in vzgojo otrok, ki so v verskem ali nravnem oziru zanemarjeni, s tem, da jih izroči poštenim družinam ali katoliškim zavodom za vzgojo; — pomagati revnim otrokom in tudi drugim mladim osebam, da dosežejo primeren poklic; — gojiti tesno zvezo s svojimi varovanci tudi po njihovi šolski ali učni dobi, jim pomoči do moralne in gmotne samostojnosti; — podpirati tudi druga dobrodelna podjetja, ki služijo društvenim namenom«. ¹

Dobro organizirani Vincencijeva in Elizabetina družba imata tu silno lep poklic. V zvezi s Patronatom posredujeta med družinami in centralo. V svojem okolišu jima je lahko poizvedeti, katere družine bi bile pripravljene sprejeti kako siroto. S pametnim poukom tudi pripravljata družine na to. Prav tako tudi lahko dobita pregled, koliko je v okolišu sirot in skrbi potrebnih otrok. Nekatere družine bi vzele to ali ono siroto kar za svojo. Druga bi jo sprejela za malo odškodnino. Drugod bi vzeli bolj odraslega otroka v pouk za kako obrt ali v delo. Če bo imela družba

¹ Prim. Škofijski list ljubljanski 1910, str. 112.

potreben zaznamek sirot, bodo družine tudi laže izbirale. Kjer je mnogo sirot, ustanavlja patronat dnevna zavetišča. Tudi tu lahko Vincencijeva ali Elizabetina družba največ pomaga. Zlasti bodeta morali skrbeti družbi za pravo nadzorstvo nad varovanci.

Tako je vsepovsod polno dela, ki ga bo zmogla le organizirana katoliška karitas, kakršna je udejstvovana v Vincencijevih in Elizabetinih družbah.

* * *

»Kar stoji svet, še ni doživelo človeštvo takega časa, kakšen je sedanji, ki bi bil tako pomenljiv in silen, tako strašen in usoden.«¹ Ta čas je čas velike odločitve tudi v verskem oziru. Vsi čutijo, da je v socialni pomoči skrivnost sedanjosti in prihodnosti. »Bolj kakor kdaj se bodo spoznavali odslej učenci Gospodovi po ljubezni; bolj kakor kdaj bo odslej ravno ljubezen dejansko udejstvovanje vere, izraz verskega življenja, in tista moč, ki bo vodila narode k veri. V družbi, ki je tako razdejana in razdvojena, more krščanska ljubezen edina razorožiti strasti, edina uveljaviti resničen zakonik pravic in dolžnosti in združiti vse v veliko družino... Geslo bodočnosti mora biti: krščanska ljubezen, ali bo pa — socializem«!²

¹ »Stimmen der Zeit« B. 89, 1915, H. 7, str. 31.

² Maynard, das Leben des hl. Vinzenz von Paul (Regensburg 1909²) 452.

Večnostni pomen umetnosti.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Mojemu mlademu prijatelju so se vzbudili dvomi. Ko je v družbi nanesel pogovor na literaturo in romane Dostojevskega, Tolstega, Finžgarja . . . ter je nekdo pripomnil, da ta in ta duhovnik ne bere sploh nobene take reči, je drugi vneto posegel vmes: »Ker je dober duhovnik! Ali si morete misliti sv. Pavla z romanom v roki?« Izidor Cankar pa pravi: »Ne morem si lahko misliti kulturnega človeka, ki bi ne čutil potrebe brati Dostojevskega, in mislim, da njegovemu srcu in umu manjka nekaj važnega, če ga ni bral.«¹ »Očitno je,« pravi moj prijatelj, »da se tu nekaj ne ujema.« Kako je torej ta reč? Ali res ne more biti dober duhovnik, kdor bere n. pr. Dostojevskega, in ali res ne more biti kulturni človek, kdor ga ne bere? Ali sta si religioznost in umetnost nasprotni?

Ne tako rezko, a napol zavestno je začutil to vprašanje že pač vsak v svoji duši. Zakaj si ne moremo misliti sv. Pavla z romanom v roki? Nekaj seveda že zato ne, ker nam beseda »roman« rada vzbuja predstave o izmišljenih ljubezenskih zgodbah, ki so kvečjemu za »neškodljivo zabavo«. Takega beriva pa sv. Pavlu ne bo nihče prisojal. A tudi, če si mislimo roman umetniško, ne bo imel sv. Pavel pač ne časa ne veselja, da bi ga bral. Njemu je bilo preživo pred očmi tisto, kar je tudi drugim oznanjal: »Podoba tega sveta prejde« (1 Kor. 7, 31).

»Podoba tega sveta prejde.« Ali se je vredno truditi z umetnostjo, ko je vendar le eno potrebno? Ali bi ne bilo boljše, ko bi človek pustil te posvetne opravke in mislil edino le na dušo in večnost? Quid hoc ad aeternitatem? Kakšen pomen imajo ti opravki za večnost?

Ali ni res tu neko razprtje, ki ga je gotovo že vsak kdaj začutil v svoji duši?

Živo odseva to notranje razprtje iz dopisovanja nemške katoliške pesnice Emilije Ringseis z Albanom Stolzom.²

Emilija Ringseis (1831—1895) iz ugledne monakovske katoliške družine je bila precej nadarjena pesnica. Veselila jo je zlasti dramatika. A nje najsrčnejša želja je bila, da bi se posvetila dramski umetnosti kot igralka. Zato je hodila v šolo k sloveči tragedijni Zofiji Schröder in ta ji je spričo očitne darovitosti obetala lepo prihodnost. Ko se ji je ponujal ljubljene ženin, a je videla, da bi jo zakon oviral v umetniškem poklicu, se je rajši odpovedala ljubezni in zakonu kot pa umetnosti. Vendar razmere niso bile take, da bi bila res nastopila na javnem odru, temveč je živela do smrti le poeziji.

¹ »Slovenec« 1916, št. 72.

² Prim. Stockmann A. S. J., Alban Stolz und die Schwedern Ringseis. Ein freundschaftlicher Federkrieg. 2. u. 3. Aufl. Freiburg im B. 1914.

Ta pesnica je bila obenem globoko verna, vsekdar pripravljena pustiti, kar bi jo najbolj mikalo, če bi spoznala, da je grešno. Njen Mentor je bil Alban Stolz. Leta in leta si je z njim dopisovala (od l. 1859 do Stolzove smrti l. 1883). Ni pa Stolzu žrtvovala svoje duševne samostojnosti, ampak je znala krepko braniti svojo misel, če se ji je zdela upravičena. Alban Stolz jo je vedno navajal, da bi pustila misel na oder in da bi se posvetila sploh le verski poeziji, češ da bi bilo zanjo bolje tako. Emilija ni mogla tega uvideti in vnela se je duhovita pravda o umetnosti, nje namenu in pomenu. Žal, da so Stolzova pisma le kratka in da večkrat ponavlja, da ji pismeno ne more vsega razložiti. Tako imamo od Stolza le krepke izreke, pač pa izkuša Emilija v svojih pismih na razne načine utemeljiti svoje nazore, četudi so ji Stolzovi ugovori vzbudili v duši marsikak pomislek.

Tako piše v nekem pismu: »Marsikdaj me moré dvomi o umetnosti. Če je notranje razpoloženje tako, da človek prav živo čuti vso ničevost posvetnih reči, se prestrašen vpraša: čemu in kam? Čemu vse govorjenje o umetnosti in vse umetniško počenjanje? Ali res kaj pomaga za nebesa? Ali ne pomaga mar dosti večkrat v pekel? Da bi nas estetični užitek npravno dvigal — prazne marnje! Ali ni vse govorjenje o pesniškem poklicu le domišljava? To so resne in otožne misli, ki so le prepogosto upravičene, ker zamenjavamo sredstvo in namen ter stavimo umetnost nad vero, in umetniške zakone nad zahteve vere. Toda reč ima tudi drugo pol. Take melanholične misli vzbujajo često z videzom vere le neka prstenost, ki se je lotila človeške pameti in oškodovala naravno čustvo preprostih narodov in nedolžnopobožnih src za umetnost. Cerkev, ki je odnekdaj branila umetnost, ne le duhovne, temveč tudi nedolžno-posvetno, je itak na ta vprašanja že odgovorila. Dovolite mi pa, da povem, kako sem si jaz odgovorila.

Že večkrat so se mi smilili gosposki kuharji, ki porabijo veliko umnosti, spretnosti, dela in časa, da pripravijo za gosposko mizo okusnih jedil. Ko se pa zvečer vležejo v posteljo, vedo, da vseh teh slaščic nihče več ne okuša, ampak da so že davno po goltu. Ali se pesniku, stavbeniku, umetniku vpričo večnosti kaj bolje godi? Naj trajajo njih umotvori nekaj ur ali nekaj stoletij, to bo ob dnevu težkega obračuna vseeno. Ali naj bežimo pred to žalostno resnico vsi v puščavo za puščavnike? Tega Bog gotovo noče. Torej mora vse, ki dolbejo in stružijo, grade in kopljejo, pojo in pesnijo, dvigati, krepiti in tolažiti temno čustvo ali jasna zavest, da se skriva v njih ustvarjanju vendarle nekaj trajnega, da ustvarjajo, četudi ne tako, kakor si umišlja puhla svetna modrost, vendarle nekaj večnostnega. Dà, jaz mislim in upam, da pomagamo človeštvu pripravljati onostransko bivališče, ko sebe, sodobnike in zanamce umetniško prestvarjamo; da naj bo po božji volji naše umetniško ustvarjanje, naše znanstveno izsledovanje, vse počenjanje naših pozemeljskih poklicev, v soglasju in podrejeno splošnim in višjim dolžnostim vere in morale bistvena podlaga ono-

stranskega blaženstva; da celo brez največje nevarnosti za zveličanje ne smemo pustiti resničnega poklica.

Vnanje delo je seveda v mnogoterem oziru samo slučajno, zato pozemeljsko minljivo, in kdor se ga oklepa, s tisto slavo in tistim samozadovoljstvom, ki je z njim združeno, se oklepa ničevosti, toda duh poklica, jedro je nekaj notranjega, nujnega, večnega. Človeštvo se mora po svojih različnih udih vsega lotiti, mora biti tudi v tem oziru (nočem besede onečastiti) katoliško. Tudi plešati mora, gospod profesor, nemara celo po vrvi . . .

Tudi (gledališčni) igravec more kaj trajnega ustvariti, ne le z dobrimi vtisi, ki jih pusti v tem in onem gledavcu, marveč kaj v sebi trajnega, kar bo našel spet tam; kako, tega seveda ne vem. Z boginjo Venero je kajpada nekaj drugega. Zato pa in ker mi Vi ne dovolite, ne hodim v gledališče.«¹

V drugem pismu pravi: »Boječim dušam vsaka zabava vzbuja strah, dokler ne spoznajo, da je tudi zabava lahko dolžnost. Kaj naj pa počne človek, ki ga naravno nagnjenje sili, da se oprime komike, ki ga pa straši navidezna ničevost tega poklica? Morda je tista glasovita melanholija komikov s tem v zvezi? . . . V naivnih časih je bilo drugače; umetnost se je popolnoma zavedala svojega božjega izvora; le malokatera boječa in stroga duša je tajila nje božjo upravičenost. Potem je pa prišla zloraba, doba dvomov in nevere; s pretirano vnemo so postavili nazadnje umetnost namesto religije in tako izzvali odpor užaljenega krščanskega čuta. Če naj ne bo umetnost oškodovana, se mora spet zavedeti svojega izvora in obnoviti svoje plemstvo . . .«²

Spet v drugem: »Oče ni popolnoma zadovoljen z ‚Des Meeres und der Liebe Wellen‘ (Grillparzerjevo igro). Prepirlala sem se z njim, ne da bi bila prav prepričana, da je moja prava in njegova neprava. Oče pravi: kristjani bistreje gledajo ko zgolj naravni človek, zato ne smejo samo slikati, temveč morajo kazati kvišku. To je resnično o umetnosti vobče, toda, ali smemo to zahtevati od vsakega umotvora posebej? Kaj bi bilo tedaj s pokrajinskimi slikami in obrazi iz življenja? . . . Ali naj bodo poganke snovi iz umetnosti popolnoma izključene? Ne mislim pesnitev, ki se v njih umetnik vede kakor pogan (n. pr. Goethe v »Ifigeniji«), temveč le poetično-zgodovinske snovi. Če poganška svečenica prelomi boginji dano obljubo in se z vso dušo vda prej neznani ljubezni, ali naj od nje zahtevamo, da ume vrednost odpovedi? Dã, pravi oče, a vsaj namigniti je to treba. Toda, pravim jaz, tak migljaj umetniško ni vedno mogoč. Saj tudi sv. pismo včasih slika zlo, ne da bi zlo izrečno imenovalo zlo. Seveda, pravi oče, a to je iz vse zveze razvidno. Dobro, umevajmo torej tudi take pesnitve v zvezi, bodisi z drugimi deli pesnikovimi, bodisi s poklicem umetnosti sploh, bodisi naposled v zvezi z vso človeško zgodovino. So kratkomalo pes-

¹ O. c. 69—71.

² O. c. 72.

nitve, ki nimajo nobenega drugega namena, kakor tega, iz boli in gorja neodrešenega človeštva in sveta klicati k nebesom.«¹

Na filozofijo teh pisem se nahaja v Stolzovih pismih le kratek, temen odmev. Prav tedaj so ga preganjali in komaj se je rešil ječe. Zato piše: »Ljudi se ne bojim, a pekel me včasih resnično skrbi... Že večkrat mi je prišlo na misel, da bi se zakopal v tih samostan. Kadar mi težé duha take 48 funtne misli, se mi zdi vse posvetnjaštvo in tudi estetika kakor težko bolnemu človeku piskanje s plesišča — ničemurnost ničemurnosti!«²

Emilija Ringseis je strnila vse svoje misli še enkrat pesniško v osmih sonetih in jih poslala duhovnemu očetu in prijatelju. Pisala mu je tudi, da je bilo zadnji čas doma mnogo družbe: literarne, muzikalične in dramatične. Tudi Emilija je igrala, in sicer je imela humoristično vlogo. Sedaj je Stolz še rezkeje odgovoril: »Ne zdi se mi spodobno, da Vi (ki hodite večkrat k obhajilu) nastopate v igrah, ljudem za smeh. Kar pa tiče resnobnih iger, sama estetika ne zadoščuje, da bi se iz tega napravilo kaj bogoljubnega. Osnovna misel Vaših sonetov je docela pogrešena. Po grehu je morda dovoljeno, ni pa zaslužno delo, če kdo zbira odlomke razbite lepote, kakor tudi jesti in piti ni ravno greh, a tudi ne isto kar krepost. Če si je že ta in ona deklica odstrigla lase in skrila svojo lepoto pod tančico, da je ocvela, zakaj se ne bi smelo to storiti tudi z lepim talentom, ki ima pomen samo za to zemljo? Drugo je, če pošteno in iz srca na Boga mislite in v tem duhu uporabljate svoj dar, tako da imajo tudi prve prošnje očenaša kak prid od Vašega dela!... Romanov ne berem; zlasti s pobožno tendenco ne. To dvoje se mi zdi kakor duh tobaka in kadila; ne gre skupaj.«³

Emilija je odgovorila: »Kar tiče našega igranja komedij doma, tudi sama nimam posebnega veselja, toda nekako dolžna sem igrati... Še enkrat se moram vrniti k tisti zapovedi: Ljubi Boga iz vsega srca in vseh moči. Boga tako ljubiti je sicer dolžan vsak človek, vendar ni dvoma, da mora vsak poklic in v vsakem poklicu vsak človek s svojimi posebnimi močmi Boga posebno ljubiti. Vi to priznavate, če se godi v božji službi. Toda »ponižna dekla« tudi ne snaži poda ravno v cerkvi, ampak v hiši svojih (morda zelo brezbožnih) gospodarjev, a dobri namen in božja ljubezen posveti in oplemeniti opravilo. Prav tako je s posvetnim pesnikom... Vi, gospod profesor, ne veste prav, kako se pesni. Kakor ne morem Bogu reči: dal si mi bogastva, zakaj ne rajši lepote, ali narobe, ravnotako se ne morem z njim pravdati, zakaj mi ni dal poklica za nuno, in pravtako ne, zakaj mi je dana ta snov za pesnitve in ne druga... Jaz upam v Boga, da ste Vi glede umetnosti v težki zmoti; za Vas sicer zmeta ni težka, ker je Vaš poklic, da ste duhovnik, ne pa umetnik; a zame bi utegnila biti težka...«⁴

¹ O. c. 115—7.

² O. c. 119.

³ O. c. 165—7.

⁴ O. c. 169—70.

Spet v drugem pismu je izrazila pesnica isto misel s kratkim vprašanjem: »Zakaj pa bukev ni javor?«¹ Drugič se sklicuje na Stolzovega spoštovanega ravnatelja Hauserja. Hauser je trdil, da treba umetnost umevali brez ozira na predmet; to se pravi, ne kakor da bi bilo vse eno, ali umetnik povečuje podlost ali plemenito reč, ampak če se zaveda bogodanega in bogoslavnega pomena umetnosti, bo umetnost Boga povečevala, pa naj slika svetnika ali živalco, nebo, pekel ali zemljo. S tem ni rečeno, da ni med predmeti nobene vrste, da ni n. pr. zgodovinsko slikarstvo nad »žanrom«, heroična ali celo sveta pesnitev nad lahko pesemco, temveč le to, da dostojanstvo in upravičenost umetnosti ni pravzaprav odvisna od predmeta, kakor čast staršev ni odvisna od tega, ali so otroci berači ali kralji, vojaki ali duhovniki. Le proti božjemu redu ne sme biti; le za laž in izkvarjenost ne sme zlorabiti predmeta.²

Alban Stolz je po svoji navadi krepko odvrnil: »Vsa Vaša umetnost in Vaše umetniško naporovanje je le mesečina ob slapu — šele pri zvezdah in nad zvezdami se začne pravo zlato vse lepote.«³ In spet v drugem pismu: »Posvetna umetnost je le kazanje senčnih podob, posvetna Stara zaveza predpodob edino resnične božje umetnosti, ki je v tem, da človek z dobrimi deli in bogoljubnim življenjem izобрази v sebi božji ideal... Taka dela so pravi biseri, Vaši estetični umotvori so redovi iz slame. Sestra usmiljenka se z eno nočno službo v bolnici lepše odiči kot pa Zofija Schröder z vsemi gledališnimi triumfi osemdesetletnega umetniškega življenja.«⁴

Emilija je odgovorila: »Jaz vzdržujem svojo trditev, da v nekem zmislu o umetnosti ničesar ne razumete... Mislim, da Vam je popolnoma nejasno, kaj je splošno poglobitveni namen umetnosti in kaj Bog z njo hoče.« Potem razklada še enkrat, kaj je po nje mislih namen umetnosti. »Prvi namen: Človek kot umetnik naj čuti in spozna, da je v svoji svobodni stvariteljni delavnosti na poseben način Bogu stvarniku podoben, in naj čuti v tem, četudi le nekoliko, kakor v slutnji, neko blaženost. Drugi namen, ki izpolnjuje z njim umetnost tri naloge obenem: umetnost mora buditi in gojiti v ljudeh na prav poseben način zavest in čuvstvo bratovstva, zatapljati nas v duševno gledanje, da življenje ni samo sen, in povzročati med nami dopolnjujočo izravnavo ali izravnajoče dopolnjevanje... Katerega teh namenov ne dosega svetna umetnost prav tako kakor duhovna? Kajpada so zapovedi resnice in pravosti povsod veljavne; kajpada je tudi v umetnostih neka hierarhija in je težnja upravičena, da kakor na drugih poljih tako tudi v umetnosti to, kar je duševno in duhovno visoko, prevladuje nad čutno nizkim; toda kdor iz umišljene duhovne koristnosti od umetnosti

¹ O. c. 210.

² O. c. 224.

³ O. c. 261.

⁴ O. c. 265.

kaj drugega zahteva kakor to, da izpolnjuje svoje poglobitne namene, ta umetnosti silo dela in ta le preprečuje, kar misli pospeševati: božje poveličanje in požlahtnjevanje ljudi.«¹

Odslej je v pismih le še mimogrede govorjenje o umetnosti. Le iz nekega pisma Albana Stolza zveni še vedno stara misel: »Kako je z ubogo dušo Schröderice? Ceterum censeo, življenje je kratko, in umetnost, kako priti do cilja, težka, zlasti če kdo škili v stran.«²

Ali se ne kaže res v tej pravdi med Albanom Stolzom in Emilijo Ringseis tisto notranje razprtje, ki ga doživi skoraj vsak, kdor razmišlja o umetnosti in tudi o kulturi sploh? In kdo je zmagal v tej pravdi? Nobeden. Zakaj ne? Zato ne, ker sta oba pravo trdila. Emilija Ringseis je, četudi ne vedno prav jasno in določno, prav poudarjala, da ima tudi umetnost v življenju človeka svoj namen in pomen. Tudi nima tega pomena samo religiozna umetnost. Lepotni čut ni nastal šele po grehu, in pravtako tudi ni resnično, da bi bil po grehu komaj brez greha, če se ne bavi s svetimi predmeti. Emilija Ringseis je dobro označila meje, v katerih je lepotni čut svoboden: v mejah resnice in npravnosti. Če umetnost v teh mejah ostvarja lepoto, dasi morda le naravno, prav tako po svoje poveljuje Boga, kakor ga poveljuje narava sama. (Zunaj teh mej pa pravzaprav lepote in torej tudi prave umetnosti sploh ni!)

Umetnost, tudi le naravna, človeka blaži in dviga. Ni resnično, da bi bila umetnost samo za zabavo. Saj je celo religija vzela umetnost v službo, gotovo ne radi zabave. Užitek res da umetnost nudi, a prav užitek svoje vrste (estetični užitek), a ta nima z navadno zabavo nič opraviti. Tisti, ki bero leposlovne spise samo za zabavo — seveda je takih morda največ — so podobni otrokom, ki trgajo kamenčke iz umetniškega mozaika in se z njimi igrajo.

Umetnost je tudi le tedaj res umetnost in ne le prazen videz, kadar ima svetu »kaj važnega, koristnega in potrebnega povedati«, kakor pravi Izidor Cankar; seveda po svoje, ne s sredstvi umskega razglabljanja, ampak s sredstvi lepote. Umetnik, pravi isti Cankar, je človek, ki se mu je »Lepota razodela na nov način«. To niso same besede. Saj je že sv. Avguštín nekaj podobnega povedal, ko je dejal, da je lepota »splendor veri«, blesk resnice. Iz vsakega umotvora mora torej sijati resnica, a iz vsakega, če je nov umotvor, na nov način. Lepo pravi tudi Kralik, da je »naloga prave umetnosti, s svojimi sredstvi slikovite nazornosti to izraziti, česar sam um ne doseže«. ³ »Mišljenje«, pravi Gietmann, »zazna resnico in jo znanstveno obdela; hotenje išče tega, kar se priporoča po svoji koristnosti ali notranji izvrstnosti kot dobro; umetnost pa resnično

¹ O. c. 267—9.

² O. c. 290.

³ V poročilu o Bahrovem romanu »Himmelfahrt« (Allgemeines Literaturblatt XXV, 1916, Nr. 9—10, str. 134).

in dobro svobodno oblikuje, utelešuje in ostvarja«. Tako je višja umetnost »pravo borjenje za idealne dobrine življenja«. ¹

»Umetnost,« pravi isti blizu tako, kakor je dejala Emilija Ringseis, »je samorazodevanje duha s snovoobraznim ustvarjanjem ... Umetnost označuje človeka; je njegova potreba, odlika in veselje; je tudi na njem poteza bogopodobnosti.« ²

Kar velja o umetnosti sploh, to velja tudi o poeziji. »Poezija,« pravi Gietmann, »je dehteči cvet na drevesu življenja in človeštva ... Poezija je v zgodovini splošno merilo kulture. Priča o bogastvu duha kakega naroda in razodeva globočino njegove duše in do-
vzetnost za lepoto ... Višina kake dobe, duševna sila kakega naroda se meri posebno tudi po poeziji.« ³

Se posebej je pa to »lepa naloga« modernega romana. »Roman ima nalogo, da predstavlja vnani in notranji svet in tako podaja dobi nje kulturno sliko.« ⁴

Če je pa vse to resnično, ima umetnost sama v sebi svojo upravičenost, pravtako kakor znanost ali kaka druga panoga človeškega delovanja, obrt, poljedelstvo itd. Ni zadnji cilj, a je cilj pod ciljem. Umetnik ima svoj poklic, kakor ga ima znanstvenik ali obrtnik ali kmet. Vsi morajo po svoje služiti blaginji človeštva in Bogu.

In spet, če je lepotni čut od Boga dan, je umetniški užitek v svojih mejah pravtako upravičen kakor kak drug užitek v svojih, seveda tem bolj, čim višji je umetnosti cilj, čim više se dviga ta užitek nad samo zabavo, čim bolj človeka dviga in blaži, čim bolj mu vzbuja v duši slutnjo in predobčutje božje lepote.

Kdor bi to zanikal, bi zanikal upravičenost kulture sploh, vsaj kar ni čisto religiozne. Kultura je pa potrebna dotlej, dokler mora človeštvo na zemlji živeti ter ustvarjati sebi in rodu pogoje naravnega življenja.

To so nekako nakratko povzete misli, ki jih je po pravici poudarjala Emilija Ringseis. A prav tako po pravici je tudi Alban Stolz poudarjal večnostni pomen človeškega življenja.

Po pravici je opozarjal Emilijo, kako se šopiri na odru in tudi drugod v posvetni umetnosti le prevečkrat Venera. Po pravici je opozarjal, kako je drugi del posvetne umetnosti dostikrat prazen, kvečjemu za prazno zabavo, a nevreden, da bi se resnoben človek bavil s takimi »umetninami«. Saj je Emilija sama govorila o »duhovih, ki so se od samega branja romanov polenili«. ⁵ To je tisto, kar je n. pr. pri nas tako dobro povedal Izidor Cankar: »Koliko je (pa) v naši literaturi knjig, ki zaslužijo, da se odrasel človek peča z njimi še drugače kot samo za kratek čas? ... Kako bi moglo zanimati odraslega človeka, kaj piše n. pr. Fran Govekar?

¹ Gietmann G. S. J., Allgemeine Asthetik (Freiburg im B. 1899) 57.

² O. c. 57, 60.

³ Gietmann G. S. J., Poetik (Freiburg im B. 1900) 11—2.

⁴ O. c. 242.

⁵ O. c. 393.

Kaj bi mu manjkalo, če ni bral Kersnika?« Gotovo torej ni zameriti nikomur, ne, če takih stviri ne piše, ne, če jih ne bere. Le resnoba je, kdor nima za tako slovnost ne veselja ne časa. Mladina s hrepenenjem svoje domišljije seveda bere tudi take reči. Če niso nemoralne, bodi! Žal, da so spisi Govekarjev, Kersnikov in drugih večinoma še nemoralni! Posebno prida pa tako branje sploh ni. Mladina, ki preveč bere take »leposlovne« knjige, se odvaja resnega dela, vdaja se domišljiji in sanjam, pomehkuži se in izgubi krepko нравno značajnost, ki je tako potrebna za življenje.

Po pravici Alban Stolz tudi ni prav zaupal нравni sili tiste umetnosti, ki išče le posvetnih predmetov. Ne dá se sicer tajiti, da ima tudi taka umetnost že s svojo oblikovno lepoto nekaj blažilnega. Umetnost je harmonija, in za harmonijo vzgojen človek bo bolj občutil tudi disharmonijo strasti in greha v sebi. Umetnost je najlepša plat kulture, a kultura je splošno naravni pogoj, da morejo v človeštvu vzkaliti kali višjega нравnega in verskega življenja. To priča tudi zgodovina misijonov. Vendar pa umetnost še daleč ni isto kar нравnost. Schiller, ki je napisal razpravo o »gledališču kot нравni napravi«, je sam priznal, da pa sama umetnost ne more нравnosti ne dati ne nadomestiti. Umetniško vzgojenemu čutu ugaja lepo dejanje, a če se pregreha naodene z mikom lepote, mu lahko ugaja tudi pregreha. Življenje mnogih modernih umetnikov je klasičen dokaz za to resnico. Huysmansa je lepota privedla v Cerkev, a Huysmans je med stoterimi eden. »Estetični občutki imajo ves videz kreposti, a tudi samo videz«. Solze tragičnega sočutja je poznal tudi Robespierre!¹

Emilija Ringseis se je sama dobro zavedala, da je vsak pretiran kult umetnosti zlo. Umetnost je najlepši cvet posvetne kulture, a nedosežno višja kot vsa posvetna kultura je religiozna in нравna kultura. Vendar se je zdelo Albanu Stolzu še potrebno svariti pred estetičnim formalizmom, ki je le »senca« in »mesečina« v primeri s pomenom idej. Zato je spodbujal Emilijo, da bi si volila za predmet svoji umetnosti verske in нравne ideje.

Toda ali ni pričakoval Alban Stolz od Emilije, da bi se odpovedala umetnosti in umetniškemu talentu?

Alban Stolz je to želel, a le zato, da bi se bolj posvetila najvišji umetnosti, to je, da bi izobrazila v svoji duši najvišjo bogopodobnost po najvišji božji ljubezni. Človek je v vsakem poštemnem poklicu lahko tak božji umetnik. Posvetil se je pastir Paskal, kmet Izidor, čevljar Krispin. Tako se lahko posveti tudi učenjak ali slikar ali pesnik. Torej tudi posvetni umetnik. A lažje umetnik, ki posveti svojo umetnost najvišjim idejam. Še lažje pa, kdor se vsemu odpove in živi samo za Boga in bližnjega.

Tako je pa tudi z vzprejemanjem umetnosti. Ni greh uživanje čiste umetnosti za zabavo; mora pa biti нравno urejeno kakor vsaka zabava. Višje je, posvetiti umetnost vzgoji duha in srca. Še

¹ Prim. o tem lepo delo: J. Müller, Eine Philosophie des Schönen (Mainz 1897) str. 97—122.

višje, iskati v umetnosti nagibov božje ljubezni. Najvišje pa, pustiti stvari in iskati Boga v njem samem.

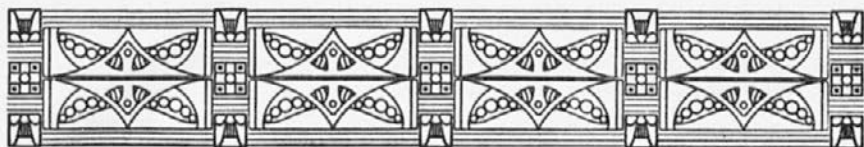
Sv. Pavel je bil apostol božje blagovesti, zato ni imel ne časa ne veselja baviti se z umetnostjo. Sv. Luka si nekateri že predstavljajo kot umetnika-slikarja, seveda v službi verskih idej. Svoje je pa učila Cerkev tudi v posvetnih vednostih in lepi umetnosti. Niso vsi za ekstatično intuicijo. Splošno se mora dvigati človeštvo po naravnih simbolih znanosti in umetnosti k Bogu. Kakor niso vsi poklicani v neposredno božjo službo. Splošno mora človeštvo Bogu služiti z življenjem med svetom in v posvetnih poklicih.

Prav iz teh skrivnostnih odnosov človeštva in človeških stvari do Boga je tisto notranje razprtje v duši. Njega pomen je ta, da spet in spet kliče v vseh svetnih opravkih: sursum corda, kvišku srca! da kliče tudi umetnikom in umetnosti in vsemu umetniškemu prizadevanju: excelsior, kvišku k čistemu viru vse lepote!

Kateri je torej večnostni pomen umetnosti? Emilija Ringseis se je pač motila, ko je iskala še v večnosti nekakih posvetno umetniških sledi. V večnosti ima pomen samo še božja ljubezen. Ni pa nujno proti božji ljubezni umetnost iz zabave. Še manj je v nasprotju z božjo ljubeznijo umetnost kot razodevanje in vzprejemanje čiste lepote; kakor vse drugo, kar je naravno dobrega, tako je še pred drugim taka umetnost lahko v službi božje ljubezni. Čista božja ljubezen pa lahko žene človeka, da izkuša, kar je najvišjega, približati človeškim srcem v umetniški obliki lepote.

Ali naj torej pišemo ali beremo tudi romane? Tudi roman je umetniška oblika, v kateri se lahko človeštvo pove, kar je vredno v sebi kot resnično in lepo občutiti. Tudi roman lahko blaži in dviga. Tudi roman lahko kliče k najvišjemu. Le žal, da je takih romanov malo, a mnogo in premnogo tistih, o katerih je dejal Cankar, da človeku, njegovemu srcu in umu, ne manjka nič važnega, če jih ni bral.

OBZORNIK.

Kultura.

Abstinenca.

V »Österr. Rundschau« (1. junija 1916, str. 243—9) poroča Fr. Reinitzer, kakšne učinke ima prepoved alkohola v Rusiji. Zanesljive podatke je zbral švedski pisatelj dr. A. Karlgrén, ki se je mudil dalje časa v Rusiji in preučeval ondotne razmere. Pravi, da je Rusija vsa izpremenjena. Že v mestih se to pozna. Blagostanje očitvidno raste. Tiste žalostne prikazni pijanih beručev so izginile. Sicer se še pije — vino se dobiva po raznih ovinikih — a ni piva, zlasti pa ne žganja in vsaj splošno vlada velika treznost. Rusi sami pravijo, da se da primerjati prepovedi alkohola le še odprava nevoljništva.

Se očitnejše so pa blagovite posledice po deželi. Odkar je prepovedana »vodka«, kmetje mnogo več delajo, kupujejo živino, plačujejo dolgove, pijejo čaj (brez žganja), jedo že meso in nosijo denar še v hranilnice. Zanimanje za javne stvari je mnogo večje, mnogo več se bere, ustanavljajo se knjižnice in čitalnice, grade ljudski domovi z gostilnami brez alkoholnih pijač. Po vaseh in družinah je mir, število požarov se je za polovico in še več zmanjšalo. Zmanjšalo se je tudi število pobojev, samomorov in poblaznelosti. Ljudje imenujejo to »čudež vseh čudežev«. Zlasti

vesele so žene, da so se jim uresničile »svete sanje«.

Zdi se, da ostane prepoved tudi po vojski. Ko se je uvedlo povpraševanje o tem, je bilo tričetr odgovorov za to. Zlasti kmetiško ljudstvo je odločno za prepoved. Največ težav delajo le veliki žgarnjari in pivovarji. Seveda je v Rusiji prepoved alkohola že našla ugodna tla. Že pred vojsko se je začelo protialkoholno gibanje, ki je dobilo ob mističnem razpoloženju ruskega ljudstva značaj nekake verske »sekte«. Zadnja leta se je ustanovilo na tisoče takih »bratovstev«, t. j. abstinencijskih društev, ki jih vodijo »bratje«. Vlada se je iz finančnih ozirov upirala, a ob mobilizaciji je car sam vsako prodajanje alkoholnih pijač s strogimi kaznimi prepovedal.

Reinitzer sklepa: Te izkušnje dokazujejo, da trditve o ugodnih posledicah abstinence niso prazne sanje. Dokazujejo, da splošna prepoved alkohola ni nemogoča, le da ji mora poprej razširjeno in krepko gibanje tla pripraviti. Dokazujejo pa tudi, da bo alkoholizma oproščena Rusija za osrednji sili velika nevarnost, zakaj iz treznosti bo izšel nov rod, še bolj zdrav, še krepkejši in številnejši. Če naj osrednji sili v bodočnosti vzdržita, ne smeta zaostati za Rusijo, temveč morata nastopiti tudi

tu, v boju zoper alkoholizem, kot prvi nosilki kulture!

Dr. M. Murko, **Das serbische Geistesleben**. Süddeutsche Monatshefte. Leipzig und München 1916.

Resni Nemci so se začeli živahno zanimati za slovanske narode, dobro vedoč, da bo treba iskati po vojski z njimi sporazuma in stika. Poleg zaloge Diederichs tudi druge objavljajo spise o slovanskih narodih.

Vseučilišni prof., slavist Murko je napisal za tako nemško zalogo delo o srbski književnosti. Jasno slika razvoj srbske duševne kulture in nje predstavnike od prvih početkov (ustanovitelj cerkve in književnosti sv. Sava, sin Štefana Nemanja), preko stoletnega turškega mrtvila in zopetnega prebuda v 18. stoletju (1771 prva tiskarna na Dunaju, kjer je odslej prvo srbsko kulturno središče v monarhiji); do bo prosvitljenosti in psevdoklasicizma (Dositej Obradović, racionalist po francoskih vzorih in velik oboževavec Jožefa II.), romantike (Vuk Karadžić), omladinstva (ne več slovanstvo, ampak srbstvo in

Dušanovo carstvo), realizma (vzporodno z materializmom v družabnem življenju in s pozitivizmom v vedi) in najnovejšega individualizma. Opisuje tudi kulturne vplive drugih narodov (ruskega, nemškega, francoskega). Do srede 19. stoletja, da, vse do 1870 so kulturno prvačili avstrijski Srbi. Zadnja desetletja se je pa osvobodila Srbija tudi duševno močno povzdignila, obenem pa zlasti vsled gospodarskih bojev Avstriji in pozneje tudi Nemčiji odtujila. A odtujili so se tudi Nemci. »Če je bilo nekaj romantično navdušenje za srbstvo preveliko (prim. Grimm, Goethe, Talvj), je pa sedaj zanimanje za ozira vredne pojave srbske in jugoslovanske književnosti premajhno« (52). Delo podaja tudi nam lepo orientacijo, saj nam je bogata srbska književnost, zlasti moderna, skoraj nepoznana. Glavni vir je bila pisatelju »zgodovina nove srbske književnosti« (1914) prof. Jovana Skerlića, urednika najuglednejše srbske revije »Srpski književni Glasnik«, in njegova zbirka esejev »Pisci i knjige« (5. zv. 1907—1911). A. U.

Zgodovina.

Capuder, dr. Karol, **Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17**. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1915.

Pisatelj je sestavil zgodovino domačega kranjskega pešpolka na podlagi še v rokopisu ohranjene zgodovine stotnika Bergkessla, obširnega dela Ferdinanda Strobela pl. Ravelsberg in drugih pripomočkov.

Zgodovina kranjskega pešpolka se deli v dve dobi. Prva doba

obsega čas od ustanovitve polka do premestitve njegovega nabornega okrožja na Kranjsko (leta 1817). Sedanji pešpolk št. 17 je izšel iz Reussovega polka, ki ga je ustanovil cesar Leopold I., ko je naročil l. 1674 grofu Henriku Reuss-Plauen, naj zbere vojake v obrambo proti francoskemu kralju Ludoviku XIV. L. 1769 je dobil ta polk številko 17 in l. 1771 svoj naborni okraj v Litomericah. Boril se je, odkar je prejel l. 1675 v drugi

osvojevalni vojni Ludovika XIV. krst z ognjem, v vseh vojnah za Leopolda I., Jožefa I., Karla VI., Marije Terezije, Jožefa II., Leopolda II. in Franca I. na bojiščih v Avstriji, Nemčiji, Italiji, Franciji in na Balkanskem poluotoku.

Od l. 1817 dalje nastane zgodovina 17. pešpolka povestnica kranjskih vojakov, kajti takrat je dobil ta polk naborno okrožje v krajih Ljubljana, Postojna in Novo mesto. Odslej se je udeleževal 17. pešpolk večinoma bojev v Italiji, tako l. 1821, 1832, 1848, 1849, 1859 in 1866. Četrti bataljon je junaško branil okope pri Komornu proti vstaškemu Ogrom (l. 1848). Odlično je sodeloval polk pri okupaciji Bosne.

Med opis vojnih dogodkov je vpletel pisatelj zanimive in poljudne sestavke o uredbi brambe od najstarejših časov do najnovejše dobe. Seznanii nas je o

načinu nabiranja novincev, službeni dobi, razvoju orožja, oprave in uniforme, izobrazbi v rabi orožja in v vojaški službi, bojevanju, organizaciji armade. Pisatelju moramo biti hvaležni, da nam je prvi podal v slovenskem jeziku tako pregledno sliko o uredbi vojske in vzgoji vojakov.

Razentega nas seznanja pisatelj s polkovim delovanjem v mirnih časih, najobširneje od l. 1878 dalje; dalje omenja razne garnizije, v katerih je polk bival, in podaja kratke životopise polkovnih imejteljev in poveljnikov; slike poslednjih tudi krasé knjigo.

Ljudstvo bo z veseljem čitalo lahko umljivo in živahno pisano zgodovino junaškega in znamenitega kranjskega pešpolka, ki se je tudi v sedanji svetovni vojni proslavil na ruskem in italijanskem bojišču.

Fr. Komatar.

Jezikoslovje.

Breznik dr. A., **Slovenska slovnica** za srednje šole. Tiskala in založila Družba sv. Mohorja. Celovec 1916.

Prva moderna slovenska slovnica. Ocenijo naj jo strokovnjaki, tu le kratko naznanilo!

Štrekelj je mrtev, Škrabec urejuje svoje zbrane spise, napisati novo, moderno slovensko slovnico more le Breznik. To je bila sodba vseh. In delo priča o tem. Breznik je sicer vzel za podlogo Janežičevo, v mnogočem še vedno klasično slovnico (mnogo odstavkov je povzel po besedi iz nje), a kjer jo odpreš, najdeš sledi njegovega duha. Cela poglavja so nova, nove cele vrste paradigem, povsod se ti

pa odkrivajo nove spoznave: naglas, etimologija, zgodovinski razvoj. Prav v tem so tri izredne vrline te slovnice. Dr. Breznik pozna kakor poleg Škrabca nihče glasoslovje, obvladuje etimologijo in je preučil zgodovinski razvoj našega jezika do zadnje oblike (prim. njegove jezikovno-zgodovinske razprave v zadnjih letnikih »Dom in Sveta«). Poleg tega je psihološko premislil našo govorico in čisto nanovo obdelal poglavje o stavi besedi. Jezikoznancem bo kajpa najbolj ugajalo prvo veliko poglavje o glasovih in naglasu, splošno pa gotovo prekrasno poglavje o pomenoslovju in izvoru jezika. Slovenci, pravijo, da radi

beremo slovnico. Tu je slovnica, ki jo je zares vredno brati!

Ni pa misliti, da bi imela taka dela na prvi mah vso dovršenost. To in ono se izmakne, to in ono se manj točno izrazi. Dr. Breznik si gotovo že sam želi druge izdaje, da bi še kaj izpopolnil. Tako bodo strokovnjaške ocene gotovo našle tuintam kak drobec, ki jim ne bo všeč. Jaz sem bral slovnico le v svoj pouk in zabeležil sem si to in ono, kar bi si vsaj za nas navadne bravce drugače želel.

Najprej bi rad, da bi nastopal dr. Breznik bolj avtoritativno in dajal pravec ter normo, kadar »pišoča masa« omahuje. Nekaj je storil, a želeli bi bilo še več. Mi nimamo akademije, ki bi »vejala« naš jezik, zato nam mora to delo opravljati slovnica. Morda bi nam sedaj dr. Breznik sestavil slovarček (po zgledu Levčevega, a brez slovnice), kjer bi pri spornih izrazih označil sedanji stopnji našega jezika najbolj primerno obliko, druge manj pravilne le zabeležil, napačnim pa vzgal madež? Bilo bi potrebno in hvaležno delo!

Tuintam bo treba v drugi izdaji popraviti ali razrešiti kak izraz. Stran 39 (§ 52): pri predlogih: ozrem se; t. j. pri besedah, sestavljenih s predlogi: o-zrem se. — Str. 41 (§ 55): ... take-le besede; kakšne? kaj jih označuje? — Str. 113 (§ 210): pri živi stvari: dvoje telet, mavrica je sedmer trak, dvoje zlo, petera vina; ali je vse to živo? — Str. 98 (§ 183): vikanje »kadar mati umre« ... ali ni to onikanje? — Str. 171 (§ 311): bavili se bomo s samostalniki in pridevniki, ker smo tvoritev glagolov že obdelali, a na str. 193—203 je govorjenje skoraj samo o glagolih. — Str. 178 (§ 313, 34): — »-ak tvori iz pridevnikov samostalnik, ki pomenjajo lastnost, n. pr. divjak«; ali ni to nerodno povedano? — Na str. 207 in spet 221—223, kjer je govorjenje o metafori in metonimiji, je netočno zamenjavanje izrazov »pomen« in »predmet«. (Toda o tem bom podal posebej nekaj pripomb.)

Drugod bi bilo želeli večje preglednosti. Str. 26 (§ 36) in str. 28 (§ 38): »Sloveščina ima trojni n (zakaj oblika »trojni« in ne »trojen«?) in trojen l.« Navadni bravci potem ne vemo,

ali sta samoglasna n in l všteta ali ne. Pravtam str. 26: kako se loči opomnja od točke b)? — Str. 42 (§ 56): »V besedah, ki so izvedene iz istega korena, se soglasniki ne izpreminjajo...« a že str. 43 (§ 57): »goltniki so se spremenili: reko, rečem; uho, ušesa. Za navadne bravce je to nasprotje. — Str. 69—70 (§ 106) bi bilo želeli večje preglednosti glede oblik: sester, sestár, sestrá. — Str. 91—92 (§ 164): pridevniki, ki odpahujejo končnice ak, ek, naj bi prišli šele za § 166, kjer je to povedano. Kaj pa oblike »globočji, globokejši«, ki jih ima Janežič in tudi Levstik? Ali je oblika »mehkejši« res napačna? Ima jo zabeleženo Pl.

To in ono bi bilo še dopolniti. Str. 25 (§ 35): kdaj so l, m, n samoglasni? Za r (§ 34) je izrečno povedano. — Str. 69 (§ 106) pogrešam rod. množ. na i kakor »stvaric« iz str. 8 (§ 9). — Str. 70 (§ 107) in str. 76 (§ 127, 3) pogrešam oblike »oča« po moških odeblih, kakor sklanjamo Poljanci in na kar kaže pridevnik »očev« str. 185 (§ 314, 6). — Kaj več bi bilo želeli o sestavljenkah v § 319, ki ni mogoče biti brez njih, a jih je čisto (v filozofiji, tehniki, praksi) težko opisovati. (Prim. »mehača« in »meharja« pri Pl.) — Velik del tega, kar ima Janežič v Skladnji, je potegnil Breznik v Oblikoslovje. Pogrešam pa med § 279 do 284 posebnega o velelniku, kako se tvori. Za zgled na str. 233: »mesto, kjer stoj kaka stvar...« ni sedaj v slovnici nikjer razlage.

Malo srečni se zde nam navadnim bravcem izrazi za naglas: potisnjen in potegnjen. Pričakovali bi prav narobe, kot jih rabi slovnica. Potisnjen se nam zdi naglas, ki mu pravijo Nemci »steigend«, potegnjen pa »fallend«. Ali ni mogoče najti bolj primernih izrazov? — Ali so res oblike »stopáti, slusáti, letáti, mešáti« bolj navadne in pravilne kot pa »stópati, slúšati« itd., kakor jih ima edine zabeležene Slovar Pl.?

Tako sem si to in ono zabeležil, ko sem z velikim užitkom prebral Breznikovo Slovnico. Morda bo čislani avtor tuintam ustregel v drugi izdaji, da bi tako njegovo lepo delo tudi za zasebno rabo ne bilo pretežko. Macte virtute!
A. U.

Zapiski.

»Razvoj naše lepe umetnosti.« Ta satira v zadnjem zvezku »Časa« je dosegla mnogo priznanja, kar je veselo dokaz, da »kinovstvo« še ni vsem izpridilo zdrave sodbe.

Psalmi. Izšel je sedmi, obenem zadnji zvezek psalmov z razlago presv. škofa dr. A. B. Jegliča (Psalmi et Cantica. VII. Sabbatum). Poseben snopič obsega kazalo za vse razložene psalme in speve po številkah in po alfabetu. Tako je to lepo delo dovršeno. Naj bi doneslo mnogo prida.

Iz zdravstvene vede. Da strokovno znanstvo tudi med vojsko ne počiva, tega dokaz so tudi znanstvene razprave našega rojaka dr. Fr. Derganca v nemških strokovnih listih. Zadnji čas so izšle tri take razprave, dve v »Wiener klinische Wochenschrift«, ena v monakovski »Medizin. Wochenschrift«. V prvi (W. kl. W. 1915, Nr. 48) obravnava drugi doslej v literaturi poznani slučaj po strelu provzročene »Chylothorax traumaticus«. Drugi (W. kl. W. 1916, Nr. 1) je predmet »Der Gasbrand« (po opazovanju 56 slučajev z bojišča). Tretja (M. m. W. 1916, Nr. 5) je »Beitrag zur Peritonitistherapie«. Vse tri pričajo o resnem teženju zdravilne vede po napredku.

Iz zgodovine Dubrovnika. Letos praznuje Dubrovnik 1600 letnico svojega zavetnika sv. Blaža (sv. Vlah). »List Dubrovačke biskupije« je posvetil temu jubileju poseben zvezek (str. 13 do 60 in I do XV), ki je v njem zbranih mnogo zgodovinskih spominov iz starega Dubrovnika zlasti z ozirom na sv. Vlahu.

Ernst Haeckel. Stari monist Haeckel je tudi vojsko izrabil za svoj ateizem in napisal knjigo »Večnost« (Ewigkeit, 1915), ki v njej taji posmrtno življenje in oznanja večnost stvari in energije. Brani tudi »autolyso« (samoodrešenje, t. j. samomor), »spartansko selekcijo« (moritev betežnih otrok) in »euthanasijo« (moritev bolnikov).

Wasmann je napisal proti temu delu knjižico »Ernst Haeckels Kulturarbeit« (Ergänzungshefte zu den Stimmen der Zeit. Erste Reihe: Kulturfragen: 1. Heft, Freiburg 1916). Svojo sodbo povzema v besedah, ki jih je zapisal že l. 1909: »Haeckel ist kein ernster Forscher, der es aufrichtig mit der Wahrheit meint« (str. 13). »Vse Haecklovo kulturno delo je sirovo uničevanje vseh verskih, nravnih in domovinskih idealov našega ljudstva« (str. 53). »To,« pravi Wasmann, »je razvidno tudi iz dela, ki so mu ga monisti posvetili: »Was wir Ernst Haeckel verdanken« (1914).

Die slawische Volksseele. V zbirki »za sporazum narodov« (zaloga Diederichs, Jena) je izšel poseben zvezek tudi o »slovanski duši«. Aleksander Barwinskyj slika v njem dušo Ukrajincev, kakor se zrcali v ukrajinski ljudski poeziji, ki je »izmed najlepših in najbogatejših vseh slovanskih rodov, podobna v resnici zgodovini človeškega srca« (43). Karl Nötzel pa slika rusko dušo, dušo ruskega preprostega ljudstva, med katerim je sam preživel skoraj dvajset let. Najznačiljša poteza ruske duše se mu zdi globoka religioznost, velika dobrota in čudovita ponižnost. Ta ponižnost, pravi, ni posledica suženjstva, kakor bi se zdelo, temveč le religioznosti. Vsem suženjstvu je ohranilo rusko ljudstvo notranjo svobodo. Ruski mužik je srečen, če ima kos suhega kruha; če ga nima, leže na mrzlo peč in umrje brez gneva in tožbe. V vsej neizmerni bedi je ta dežela od Boga blagoslovljena (6). Če bo strt ruski despotizem, bo Rusija naš naravni zaveznik na poti narodov k Bogu« (bei dem großem Aufstieg der Völker zu Gott 35). Kar je German z umom izsledil, to mora postati po slovanski duši doživetje. »Duhovno slovanstvo bo rešilo človeško dušo napuha in medsebojnega sovraštva« (37). (Poleg drugega zelo moti, da je Nötzel determinist.)

Glasnik »Leonove družbe«.

Novi ustanovni člani:

Dr. Gruden Josip, stolni kanonik, Ljubljana (I. in II. obrok 100 K).

Dr. Jere Francišek, profesor v Št. Vidu nad Ljubljano (II.–IV. obrok 150 K).

Urednik: dr. A. Ušeničnik.

□

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903. 8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906. 10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana 1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljubljana 1910. K 8'50, vezana K 10'80.

P. L. Coloma, Malenkosti. Roman v štirih delih. Ljubljana 1915. 3'80 K; za nove člane »Leonove družbe« 2'50 K.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Ljubljana 1915. 1'40 K; za nove člane »Leonove družbe« 0'80 K.

V zalogi so tudi še:

»Katoliški Obzornik« l. 1902 in 1906 po 6 K; in posamezne številke letnikov 1903 do 1905 po 1 K.

»Čas« 1908—1916 po 6 K; posamezne številke po 1 K.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.